

Het dialect van Wijhe
Klank- en vormverschijnselen

Philomène Bloemhoff-de Bruijn

EEN UITGAVE VAN DE IJSELAKADEMIE
KAMPEN, 1994

Deze publikatie kwam mede tot stand dankzij een financiële bijdrage van het Provinciaal Anjerfonds Overijssel

Publikaties van de IJsselakademie nr. 82

© IJsselakademie Kampen 1994
ISBN 90-6679-070-7

Vormgeving: Bert van het Ende
Druk: Krips Repro, Meppel

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK DEN HAAG

Bloemhoff-de Bruijn, Philomène

Het dialect van Wijhe ; klank- en vormverschijnselen / Philomène Bloemhoff-de Bruijn. - Kampen : IJsselakademie. - (Publikaties van de IJsselakademie ; nr. 82)

Met lit opg.

ISBN 90-6697-070-7

Trefw.: Sallandse dialecten

Inhoud

- Inleiding 7
- De klinkers 11
- De meervoudsvormen 39
- De verkleinwoorden 45
- De werkwoorden 53
- De persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden 62
- Literatuur 64

PLAATS: W

Y 65

Uw uitspraak van zwavel luidt:

zwēvəl

Kent u strikzwevel (= lucifer)?

Zo ja, graag een voorbeeldzin met het woord volgens uw uitspraak:

Waar hej de
striekezwēvəls tox lig?

PLAATS: W

Y 66

Wilt u deze zin in uw dialect vertalen (precies volgens uitspraak en woordvolgorde van uw dialect):

"Ik heb het wel aan zien komen dat mijn neef een ontsteking in zijn keel opliep" -

Kejt i wel an ien kom daet mien neef
in ontsteking in de keel opleep.

Inleiding

Vrijwel direct na de oprichting van de Stichting IJsselakademie werd het plan opgevat om een schriftelijke dialektenquête op te zetten in het hele werkgebied van de IJsselakademie. Dat gebied omvat West-Overijssel en de Oost-Veluwe. Daartoe werden door de toenmalige dialektmedewerker drs. H. Bloemhoff in zoveel mogelijk plaatsen informantengroepen gevormd. Hij vond uiteindelijk ruim 50 groepen of personen bereid deel te nemen aan de enquête, die werd uitgevoerd in de jaren 1978 tot 1981. In die drie jaar werden 1238 vragenfiches in maandelijks pakketjes van 50 rondgestuurd. Niet alle groepen en individuele deelnemers hielden het invullen gedurende de hele periode vol, maar toch werden door zo'n 35 contactpersonen (meestal met een groep) alle of nagenoeg alle vragen beantwoord, terwijl door een zestal ongeveer drievierde deel van het aantal fiches ingevuld werd teruggestuurd. Voor het invullen van de vragenfiches kregen de contactpersonen een spellinginstructie, zodat het te ontvangen dialektmateriaal te zijner tijd juist geïnterpreteerd zou worden.

In de enquête werd meestal gevraagd naar woorden en hun betekenis(sen), waarbij dikwijls voorbeeldzinnen moesten worden gegeven. De af te vragen woorden werden niet alfabetisch geordend, maar gerubriceerd op grond van de herkomst van de klinkers erin.

Begonnen werd met woorden waarin een westgermaanse *i* werd vermoed (*grif*, *vergif*, *drevel*, *gevel* en vele andere), daarna kwamen woorden met een westgermaanse *e* aan de orde (*effen* 'even', *treffen*, *leven*, *zwavel*), enz. Ook de zgn. fonologische kontekst (bijv. de medeklinker(s) achter de klinker) was van belang.

Bij zelfstandige naamwoorden werd in het algemeen ook naar het verkleinwoord en het meervoud gevraagd, bij sterke en onregelmatige werkwoorden dikwijls naar een hele serie vormen uit tegenwoordige en verleden tijd en het voltooid deelwoord. Van een aantal zwakke werkwoorden hoefde men doorgaans slechts enkele vormen op te geven.

Daartussendoor werden ook zinnen ter vertaling aangeboden, waarbij het met name ging om de volgorde van de werkwoorden.

Om te laten zien op welke wijze de vragen werden gesteld, drukken we hierbij een aantal ingevulde vragenfiches af.

Het heeft lang geduurd voor er tijd gevonden kon worden het aldus verkregen enquêtemateriaal uit te werken, maar in 1991 kon daar toch een begin mee worden gemaakt.

Als eerste werd het materiaal uit Wijhe ingevoerd in de computer en uitgewerkt, eenvoudig met behulp van het tekstverwerkingsprogramma WP 5.1.

Om invoeren en uitwerken van het materiaal in het vervolg efficiënter te kunnen laten verlopen, is in de loop van 1991 met de hulp van een deskundige een speciaal computerprogramma ontworpen (een data-base).

Het is de bedoeling om van alle dialecten waarvan destijds een (vrijwel) volledige enquête is ingevuld, in boekvorm een aantal belangrijke aspecten systematisch te beschrijven. Omdat het enquêtemateriaal beperkt van omvang is, kunnen de beschrijvingen van de dialecten niet volledig zijn, maar in ieder geval zullen telkens aan de orde komen: de klinkers (in de volgorde van hoog naar laag en van voor naar achter in de klankruimte, waarbij telkens wordt aangegeven op welke westgermaanse klank de betreffende klinker teruggaat; fonetische details worden buiten beschouwing gelaten), de meervouds- en verkleinwoordvorming, de werkwoorden en de persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden. Waar nodig, zal aanvullend materiaal worden gevraagd.

Voor het noteren van het dialectmateriaal is een schrijfwijze gekozen die zo dicht mogelijk aansluit bij die van het Nederlands. Dat houdt onder meer het volgende in (de dialectwoorden komen uit het dialect van Wijhe).

- De *-en*, o.a. in werkwoorden en meervouden van zelfstandige naamwoorden, die in de meeste oostnederlandse dialecten niet als zodanig wordt gehoord, wordt wél geschreven. Dus niet: *griepm* 'grijpen', *schudn* 'schudden', *zengng* 'zeggen', *vulns* 'veulens', *speekng* 'spaken', zoals men het zegt, maar: *griepen*, *schudden*, *zeggen*, *vullens*, *speken*. Waar nodig of wenselijk geacht, wordt de uitspraak tussen haakjes achter een woord gezet, bijv. *bieën* (uitspr.: *bie:n*) (de dubbele punt is een lengteteken; het gaat dus om een lange *ie*) 'bieden', *schrieven* (uitspr.: *schrie:-m*) 'schrijven'.
- De schwa of 'stomme e' wordt geschreven zoals in de spelling van het Nederlands gebruikelijk is: *geweldig* 'geweldig' (en niet *geweldug*), *goedhartig* 'mild', *lillijk* 'lelijk' (en niet *lilluk*), *benamelijk* 'vooral'.
- In open lettergreep en aan het eind van een woord worden de lange klinkers *uu*, *ee*, *oo*, *èè*, *öö*, *ää* en *aa* en de korte *uu* met een enkel teken geschreven (behalve de *ee* aan het eind van een woord), zoals in het Nederlands gebruikelijk is: *duzend* 'duizend' (met lange *uu*), *gevel* 'gevel', *kopen* 'kopen', *mèten* 'meten', *göte* 'goot', *jägen* 'jagen', *gapen* 'gapen', *buten* 'buiten' (met korte *uu*), *lu* 'lieden' (met lange *uu*), *slee* 'slec', *ko* 'koc', *trè* 'trede', *lä* 'lade', *ja* 'ja', *manlu* (met korte *uu*). In het hoofdstuk betreffende de klinkers wordt steeds uitgelegd hoe ze uitgesproken worden.
- In woorden als *neer* en *weer*, waar de *-r* als zodanig niet gehoord wordt, maar nog wel een *a*-achtige klank op de plaats van de *-r*, wordt de *r* wél geschreven. Is de *r* echter totaal verdwenen, dan wordt die ook niet geschreven, bijv. in *stät* 'staart', *äns* 'ergens', *bäste* 'barst', *dös* 'dorst', *köste* 'korst'.
- De lange *ie*, *oe* en *uu* hoeven doorgaans in dialektteksten niet met een lengteteken aangegeven te worden. In een boek als dit is het echter van belang steeds duidelijk

te maken wanneer een lange en wanneer een korte *ie*, *oe* of *uu* bedoeld is. In het hoofdstuk betreffende de klinkers worden de korte en lange klinkers afzonderlijk besproken; in de hoofdstukken waarin de meervouden, de verkleinwoorden en de werkwoorden aan de orde komen, worden de lange *ie*, *oe* en *uu* doorgaans geschreven als *ie*·, *oe*· en *uu*·. Voor *-r* zijn deze klinkers altijd lang (als in het Nederlands), en behoeft dus geen lengtetekens te worden geplaatst.

Zoals gezegd, werd als eerste het materiaal uit Wijhe geanalyseerd. De informantengroep aldaar bestond destijds uit mevr. M. Jonkman-Ruiterkamp (geb. 1926, huisvrouw, afkomstig van een boerderij in het noordoostelijke buitengebied) en de heren Jac. Mulder (geb. 1909, landbouwer, afk. uit het noordoostelijke buitengebied), H. Zandhuis (geb. 1917, overl. 1990, was smid en later vertegenwoordiger, afk. uit het dorp) en J. Schuurman (geb. 1920 in Raalte, woont sinds 1925 in het dorp Wijhe, timmerman en later uitvoerder). Als contactpersoon en secretaris fungeerde de heer G.J. Veerman (geb. 1932 in Veessen gem. Wijhe, vanaf 1952 onderwijzer in Wijhe en later hoofd basisschool in deze plaats).

De heer Veerman bleek bereid, waar nodig met hulp van de leden van zijn werkgroep dialect, die overigens een andere samenstelling heeft dan de informantengroep van de enquête, van alle woorden nog eens na te gaan of de uitspraak in het uitgewerkte materiaal wel correct was weergegeven. Bovendien konden dankzij zijn hulp nog veel onduidelijkheden in het materiaal weggewerkt en enkele aanvullingen gegeven worden. Ik ben hem er zeer erkentelijk voor dat hij mij zo met raad en daad heeft willen bijstaan.

Dank ben ik ook verschuldigd aan Prof. dr. H. Entjes, emeritus hoogleraar Nedersaksische taal- en letterkunde, die een vorige versie van dit boek kritisch heeft doorgenomen en van commentaar heeft voorzien. Zijn aantekeningen leidden tot een aantal onmisbare aanvullingen.

PLAATS: W

Y 67

Kunt u volgens uw uitspraak een zin maken met richel =
Ned, richel?

dr lax is banke stof op de richel
laye de mluud

Uw uitspraak van richeltje luidt:

rixeltien

Het meervoud is in uw dialect:

rixals

PLAATS: IV

Y 69

Het meervoud van rekening in uw dialect is:

^{oek}
rëkings (rëkins)

Het verkleinwoord "rekeningetje" luidt in uw dialect:

rëkintien

Graag uw uitspraak van:

jij weegt - iej wëyt

hij weegt - hee wëg

hij woog - hee wëg nu hee wëg

jij woog - iej wëg } iej wëu

wij wogen - wie wëg } wie wëu

wij hebben gewogen - wie hept i wëu

De klinkers

De klinkers in het dialect van Wijhe laten zich als volgt in schema zetten (vgl. Booij 1981: 32):

-achter	+achter	
ie ie: uu uu:	oe oe:	+hoog -midden
i ee u eu	ó oo	+hoog +midden
e èè ö öö	o ao	-hoog +midden
ā āā	a aa	-hoog -midden

Een dubbele punt achter de *ie*, *uu* en *oe* geeft aan dat het in dat geval om een lange klinker gaat.

De kenmerken 'achter', 'hoog' en 'midden' hebben betrekking op de positie van het voorste deel van de tong in de mond. Van links naar rechts gaand in het schema zijn de klinkers geordend van voor naar achter, d.w.z. bij de articulatie van de *ie* ligt het voorste deel van de tong voor in de mond, bij de *oe* achter. Van boven naar beneden in het schema gaan de klinkers van hoog naar laag: bij de *ie* bijv. ligt de tong hoog in de mond, bij de *ā* laag.

Behalve deze kenmerken hebben we er ter onderscheiding van de klinkers nog enkele nodig: de noties + of - lang (*ie*, *i*, *e*, *ā*, *uu*, *u*, *ö*, *oe*, *ó*, *o* en *a* zijn kort en krijgen daarom het kenmerk - lang, de overige zijn lang (+ lang)) en + of - rond (*uu*, *uu:*, *u*, *eu*, *ö*, *öö*, *oe*, *oe:*, *ó*, *oo*, *o* en *ao* worden met geronde lippen uitgesproken en krijgen het kenmerk + rond, de overige zijn niet gerond (- rond)).

In dit schema ontbreken de diftongen, omdat bij de realisatie daarvan de tongpositie verandert, nl. snel omhoog schuift. De diftongen zijn dus niet op één plaats te zetten. Ook de centrale middenklinker schwa, die slechts in onbeklemtoonde positie voorkomt en hierna ook niet verder besproken wordt, is in het schema niet opgenomen. De schwa heeft de kenmerken: + achter, + hoog, + midden, - rond.

Eerst worden de klinkers besproken die min of meer voor in de mond worden gearticuleerd en niet gerond heten, in de volgorde van hoog naar laag: *ie, i, e* en *ä*, met hun lange tegenhangers. Dan volgen de geronde voor/middenklinkers, van hoog naar laag: *ui, u* en *ö* met hun lange tegenhangers, daarna de achterklinkers, wederom in de volgorde van hoog naar laag: *oe, ó, o* (deze drie zijn gerond) en de *a*, met daarbij weer hun lange pendanten en tot slot de diftongen *ei/ij, ui* en *ou/au*.

Waar mogelijk, wordt van de klanken aangegeven op welke oudwestgermaanse klank ze teruggaan. Het Oudwestgermaans krijgt na 500 steeds meer dialektshakeringen: het Oudhoogduits, Oudnederlands, Oudsaksisch, Oudfries en Angelsaksisch ontstaan eruit. Vanaf ongeveer 1100 spreekt men van Middelnederlands, -hoogduits, -nederduits, -engels. Het Oudsaksisch werd vroeger gesproken in het noorden van wat nu Duitsland is, westelijk mogelijk tot de IJssel. Deze taal is ons met name bekend uit het epos Heliand (9e eeuw), en is van belang bij de bestudering van de oostnederlandse dialecten: het Oudsaksisch leeft ten dele voort in de huidige noordoostnederlandse en nederduitse dialecten.

Ie en ie:

De korte *ie*, die klinkt als de *ie* in het Nederlands, gaat terug op de westgermaanse lange *i* (in de literatuur vaak weergegeven als een *i* met een liggend streepje erboven; om technische redenen hier met een dubbele punt achter de *i*, dus *i:*) in o.a. de volgende woorden: *bezieden* 'beziiden', *biele* 'bijl', *bieten* 'bijten', *bliej* 'blij', *brie* 'brij', *griepen* 'grijpen', *gries* 'grijs', *iej* 'jij', *ies* 'ijs', *kniepmes* 'zakmes', *lief* 'lijf, lichaam', *lieke* 'gelijk', *liende* 'teugels', *lienzaad* 'lijnzaad', *lieste* 'lijst', *mien* (bez. vnw) 'mijn', *nieds* 'driftig', *pielebaoge* 'pijl en hoog', *piene* 'pijn', *piepe* 'pijp', *riekdom* 'rijkdom', *riepe* 'rijp', *sliepen* 'slijpen', *sniejen* 'sneeuwen', *spiejen* 'spuwen', *spieker* 'spijker', *stief* 'stijf', *strieken* 'strijken', *twiefel* 'twijfel', *vriej* 'vrij', *vrieje* 'wreef', *wied* 'wijd', *wief* 'wijf', *wien* 'wijn', *wies* 'wijs', *zwiemelig* 'wankel' en *zwien* (alleen in *wild zwien*) 'zwijn', en mogelijk ook in *kienen* 'uitlopen van aardappels', *liester* 'lijster', *spielen* 'spijlen', *stielen* 'stijlen (verticale balken)' en *ziejen* 'zeven'.

In sommige woorden gaat de *ie* terug op een westgermaanse diftong: op *eo* (*io* in het Oudsaksisch) in *bies* 'biest', *dief* 'dief', *kieuwen* 'wangen, kaken', *niet* 'niet', *schieuw* 'vogelverschrikker; lelijk mens met opzichtige kleding' (op een westgermaanse *iū* wijzen echter frankisch **skiuhan*, oudhoogduits *sciuhan* 'bang maken, bang zijn'), op *iū* gaat waarschijnlijk de *ie* van *nieje* 'nieuwe' terug.

Aan de *ie* van *vriend(inne)* 'vriend(in)' ligt de combinatie *ijo*: ten grondslag (vgl. gotisch *frijo:nds*, oudsaksisch *früund*). *Bie* in *biejental* 'bijental' en *biemesie* (de *-n*

van *-ien* in verkleinwoorden wordt nauwelijks gehoord) 'mees' gaat terug op de westgermaanse vorm **bi(j)o:(n)*.

De woorden *allies* 'onverschillig' en *gien* 'geen' hebben een *ie*-klank waar we, gelet op de herkomst van deze klank (westgermaanse *ai*) een *ee* zouden verwachten. Naast *allies* komt met dezelfde betekenis ook voor *allens*, waaruit de bouw van het woord blijkt: *al* + *ens*, lees ned. *al eens*. De *n* na de klinker heeft waarschijnlijk een rol gespeeld in de verhoging van de *ee* in deze woorden.

Op een westgermaanse *e*: gaat de *ie* terug in enkele woorden die in de oudwestgermaanse periode al uit het Latijn (Romaans) zijn overgenomen: *tiek* in *beddetiek* 'tijk (overtrek van beddekussen, verenbed e.d.)', *miete* in *heujmiete* 'hooimijt' en *priester* 'priester'.

Verder komt de *ie* nog in talloze jongere leenwoorden voor: in *anies* 'anijs', *belienen* 'van balein', *ciefer* 'cijfer', *cigarette* 'sigaret', *citroen* 'citroendrank', *febriek* 'fabriek', *fiedel* 'viool', *fien* 'fijn, teer', *fiet* 'lijt', *gedien* 'gordijn', *keniene* 'konijn' (waarnaast met lange *ie*: *knie:ne*), *kiet* 'quite', *kommies* 'kommies', *kwiet* 'kwijt', *mesiene* 'machine', *mizerabel* 'miserabel', *pelietsie* 'politie', *pielo* 'pilo', *pietse* 'zweep', *redies* 'radijs', *riejaal* 'royaal', *spiet* 'spijt', *stiefelen* 'flink doorstappen', *viole* 'viool' en *vitrazje* 'vitrage'.

Onbekend is de oorsprong van de *ie* in *bies* 'bies, rand, strook' (naast *bie:ze*) (in het Middelnederduits *bese*), *giespelen* 'snel trippelen', *griezels* 'rillingen', *kiesie* 'kalf' en *smiesterd* 'bedrieger'.

De lange *ie* horen we niet alleen voor een *-r*, zoals in het nederlandse woord *pier*, maar komt in het dialect van Wijhe ook in andere posities voor.

Ook de lange *ie* kan teruggaan op de westgermaanse lange *i* (*i:*). Zo'n westgermaanse *i*: bleef lang voor *-r* en in (oorspronkelijk) open lettergreep vóór *v*, *z*, *g* en *d* (maar *bezieden* heeft een korte *ie*, z.b.), bijv. in *blieven* (uitspraak: *blie:-m*) 'blijven', *drieven* 'drijven', *glieën* (uitspr.: *glie:n*) 'glijden', *iezer* 'ijzer', *kieven* 'kijven', *lieën* (uitspr.: *lie:n*) 'lijden', *miegen* 'urineren', *riege* 'rij', *rieze* 'rijshout', *riezen* 'rijzen', *schrieven* (uitspr.: *schrie:-m*) 'schrijven', *slieren* 'glijden', *sliert* 'sliert, lange rij', *snieën* (uitspr.: *snie:n*) 'snijden', *spierlingbuijen* 'maartse buien', *wiezer* 'wijzer (van de klok)', *zwiegen* 'zwijgen', waarschijnlijk ook in *schieren* 'schouwen' en mogelijk eveneens in *kriegen* 'krijgen' en *in de wiere* 'in de war'.

In een aantal van de hierna te noemen woorden met een *ie:*, waarin deze klank meestal teruggaat op een westgermaanse *eo* (in het Oudsaksisch *io*) of een westger-

maanse *e*: (uit latijn *e*), treedt binnen het dorpsgebied van Wijhe klankvariatie op. Veel woorden met *ie*: hebben een variant met *ee*. De *ee*-variant is van beide het oudst en wordt steeds in het dorp gehoord, die met *ie*: in het buitengebied.

Op een westgermaanse *eo* (*io* in het Oudsaksisch) gaat terug de *ie*: van *bedriegen* 'bedriegen', *bieën* (uitspr: *bie.n*) 'bieden', *diepe* 'diep', *gieten* 'gieten' (naast *geten*), *knie* 'knie' (naast *knee*), *liegen* 'liegen', *liever* 'liever' (naast *lever*), *niere* 'nier', *rietdekker* 'rietdekker' (maar ook *reet-*), *verliezen* 'verliezen' en *vliegen* (uitspraak: *vlie:-ng*) 'vliegen'.

In een aantal vroege leenwoorden gaat de *ie*: terug op de westgermaanse *e*: (uit latijn *e*): *biete* 'biet' (daarnaast ook *bete*), *brief* 'brief' (naast *breef*), *spiegel* 'spiegel' (naast *spegel*), en waarschijnlijk ook in *piere* 'pier, worm' en *wiege* 'wieg'.

Jongere leenwoorden met *ie*: zijn *andievie* 'andijvie', *kniene* (naast met korte *ie*: *keniene*) 'konijn', *kwartier* 'kwartier' en *pepier* 'papier'.

Verder komt de *ie*: nog voor in *bieze* 'bies' (naast *bies*, met korte *ie*, z.d.), *gier* 'uier' (samentrekking, vgl. oudsaksisch *geder*), *hiete* 'hete' (uit westgerm. *ai*, vgl. oudsaks. *het*) (naast *hete*), *tie* 'teen' (uit westgerm. *ai*) (naast *tee*) en *zien* 'zien' (uit westgerm. *eha*, oudsaks. *sehan*) (naast *zeen*).

I en ee

De *i*, die klinkt als de *i* van ned. *pit*, korrespondeert dikwijls met de eveneens korte *i* in het Westgermaans. Dat is het geval in *beginnen* 'beginnen', *binnen* 'binden', *binnenshuus* 'binnenshuis', *bidden* 'bidden', *bitter* 'bitter', *blinde därm* 'blinde darm', *dikke* 'dik', *dink* 'ding', *driftig* 'driftig', *drinken* 'drinken', *dwingen* 'dwingen', *flits* 'flits', *fris* 'vers', *gebit* 'gebit', *gewichte* 'gewicht', *gezichte* 'gezicht', *gif(t)* 'gift', *giftig* 'kwaad', *grimmig* 'grimmig', *grinte* 'mindere kwaliteit meel', *häärspit* 'haarspit', *hitte* 'hitte', *ik* 'ik', *kind* 'kind', *klimmen* 'klimmen', *kribbe* 'kribbe', (*t*) *krimt* 'krimpt', *kringe* 'kring', *kwik* 'kwik', *liggen* 'liggen', *lindeboom* 'lindeboom', *lippe* 'lip', (*de/ t*) *midden* '(het) midden', *milte* 'milt', *mis* 'mis', *mist* 'mist', *nichie* 'nichtje', *ribbe* 'rib', *richtemaol* 'maaltijd voor werklieden wanneer in aanbouw zijnd huis in zijn vierkant staat', *rink* 'ring', *schild* 'schild', driehoekig dakvlak boven voor- of achterzijde van een boerderij, *schimme* 'schim', *schimmelen* 'schimmelen', *schip* 'schip', *sikke* 'sik, baard; geit', *slinger* 'slinger', *slinken* 'slinken', *slippe* 'slip of schoot', *spinne* 'spin' (ook *spinnepop*), *spinnen* 'spinnen', *stikken* 'stikken', *strik* 'strik', *timmeren* 'timmeren', *trapspille* 'paal aan het begin van de trap, vaak met knop erop', *vilt* 'vilt', *vinger* 'vinger', *vinke* 'vink', *vis* 'vis', *wichter* (all. mv.) 'kinderen', *wilge* 'wilg', *wille* 'plezier; wil', *wimpel* 'wimpel',

wissigheid 'zekerheid', *wringen* 'wringen', *zich* 'zicht, bep. zeis', *zinken* 'zinken' en *zinnig* 'mak, tam'. Waarschijnlijk ook in *brinkgrös* 'brinkgras', *dril* 'dril (gestold vleesnat)', *grif* 'vlot, spontaan', *knikken* 'knikken', *schichtig* 'schichtig', *schik* 'schik' (in bijv. *Hee hef d'r schik van*), *schinkel* 'ham', *slichthamer* 'zware houten hamer', *slikkerije* 'snoepgoed' en *uitslikkeren* 'uitlikken', *slim* 'erg', *strik* 'klein werktuig om zeis op te scherpen' en *strikken* 'zeis scherpen met strik', *vegif* 'vergif', *vimme* 'vim' (100 bos), *zwil* 'zwil (eelt)' en *zwill* 'zwad' (aan de overkant van de IJssel zegt men *rille*).

De *i* gaat terug op een westgermaanse *i*: die later voor bepaalde consonantcombinaties is verkort in *disselboom* 'dissel', *lich* 'niet zwaar' (oudsaks. *li:ht*), *lichem* 'lichaam', *lichters* 'bretels', waarschijnlijk ook in *dichte* 'dicht', *dinsdag* 'dinsdag', *rille* (wordt aan de overkant van de IJssel gezegd voor 'zwad') en *rillerig* 'rillerig', en mogelijk in *stippe* 'stip'.

In *gis(t)* 'gist' is de *i* ontstaan uit een westgermaanse *e*; dat is ook het geval in *gister* 'gisteren' en mogelijk ook in *hilde* 'hilde (zolder boven stal)' en *likken* 'likken'.

De *i* is soms terug te voeren op een westgermaanse *e* die eerder doorumlaut uit een *a* ontstaan is: in *bille* 'dij' bijvoorbeeld, en (*in*)*schinken* 'schenken, gieten'. Waarschijnlijk ook in *hypsies* 'kleine achterhammen' (vgl. zuidnederlands *hespe* 'ham'), en mogelijk in *ofrikken* 'afrasteren' en *rikken* 'afrastering'.

In *lillijk* 'lelijk' is de *i* ontstaan door verkorting van de *ee* (oudsaksisch *le:thli:k*), die weer uit een westgermaanse *ai* kwam.

Een westgermaanse *eo* is verkort tot *i* in *lich* '(het) licht' (oudsaksisch, oudhoogduits *liohht*).

In *richel* 'richel' is de *i* een verkorting van de *i*: uit de *e*: van latijn *re:gula*; dit woord is een oude ontleening.

De *i* komt bovendien voor in de leenwoorden *flits* 'flits', *ink(t)* 'inkt', *krinte* 'krent', *lift* 'lift', *Pinksteren* 'Pinksteren', *plinte* 'houten plint; onderste deel van de buitenmuur dat bepleisterd en meestal geverfd was', *singel* 'rand struikgewas; buikriem van een paard', *Sint* 'Sint', *spinde* 'spinde (bepaalde kast)' en *tilbrie* 'tilbury'.

Verder komt de *i* nog voor in *kikker* 'kikvors' (een klanknabootsend woord), *kippe* 'kip' (mogelijk oorspronkelijk een lokroep), *klikspaone* 'klikspaan', *pinkkalf* 'eenjarig kalf', *tilder* 'schommel' (mogelijk een ablautvorm naast **alteren*), *timpie* (1 informant) 'speciaal broodje', *tippe* 'hoekje, smalle strook land', *titte* 'tet, speen' en *titten* 'duimzuigen' en in *wrikken* (uitspraak: *wrik-ng*) 'wrikken'.

De lange tegenhanger van de klank *i* is de *ee*, die in de meeste oostnederlandse dialecten (ook dat van Wijhe) een echte monoftong is, vgl. de *ee* van Duits *zehn* 'tien' en *geben* 'geven'. Voor *-r* klinkt de *ee* ongeveer als *ee'*, zoals hieronder bij enkele woorden is aangegeven.

De *ee* gaat terug op een westgermaanse *i* die later in open lettergreep is gerekt in de volgende woorden: *beven* 'beven', *bezig* 'bezig', *drevel* 'drevel', *gevel* 'gevel', *hemel* 'hemel', *leden* 'lichaam' (mv van *lid*), *mee* 'mee' (mogelijk ook in *meepennink* 'godspenning, huurpenning'), *neer* 'neer' (uitspraak: *nee'*) (oudsaksisch *nithar*), *negen* 'negen', *nete* 'neet', *slee* 'slee', *snee* 'snee', *splete* 'spleet', *teve* 'teef', *verleden* 'verleden' (ook *vergangen*), *wedevrouwe* of *weduwvrouwe* 'weduwe' en *weduwman* 'weduwenaar', *weer* (uitspraak: *wee'*) 'weer, terug' (oudsaksisch *withar*), *zeve* (zn) 'zeef', *zeven* (ww) 'zeven' en waarschijnlijk in *kleverklasse* 'klis', *kregel* 'kregel, kras' en *teke* 'teek'.

De westgermaanse *e* is voor *-r* gerekt tot *ee* in *beer* 'beer', *begerig* 'begerig', *eerbèzen* 'aardbeien', *eerpels* 'aardappels', *geerne* (niet veel gebruikt, vaker *grāag*) 'graag', *heerd* 'haard', (*'t*) *leer* 'leer', *lerenlappe* 'zeem' (ook *zeemlerenlappe*), *leerze* (samentrekking uit middelnederduits *lederhose*) 'laars', *scheren* 'scheren', *smeer* 'smeer, vet; klap', *smeerkees*, *smeerpiepe* 'smeerpoets', *steerne* 'ster', *teer* 'teer' (uitspraak: *tee'*), *tering* 'tering', *vere* 'veer van een vogel', *weer* (zn) 'weer(sgesteldheid)', *weerd* 'waard', *zweer*, *zweve* (zn) 'zweer' en waarschijnlijk ook in *keerse* 'kaars' en *pere* 'peer'.

Een westgermaanse *e* die is ontstaan uit een *a* met umlaut en later voor *-r* is gerekt tot *ee* ligt ten grondslag aan de *ee* van *kerel* 'kerel', *mere* 'merrie', *schering* 'schering', *veerdig* 'vaardig' en waarschijnlijk ook *herink* 'haring', *nerig* 'ijverig' en *peerd* 'paard'. *Meert* 'maart' is in de 5e eeuw ontleend (< lat. *Martius*) en later met umlaut in het Oudhoogduits *merzo* geworden.

Niet alleen voor *-r* maar ook in andere posities kan de westgermaanse *e* gerekt zijn tot *ee*, daarvan getuigen *genezen* 'genezen', *scheel* 'scheel' (*schèel* wordt ook gezegd) (oudhoogduits *scelah*), *veter* 'veter', *weven* 'weven', en waarschijnlijk ook *verplegen* 'verplegen'. In *beke* 'beek' (aan de overkant van de IJssel zegt men *bèke*, dus met verlenging van de klinker zonder verhoging) gaat de *ee* terug op een westgermaanse *e* uit *a* met umlaut.

De woorden *keze* 'kaas', *leeg* 'laag', *scheper* 'scheper' en *schere* 'schaar' hadden in het Westgermaans een lange *aa*, die later door volgende *i* is 'umgelautet' tot *ee*.

Een lange *i* ligt ten grondslag aan de *ee* in *dree* 'drie'.

Uit westgermaans *ehe* is de *ee* van *vee* 'vee' ontstaan, uit *eha* (oudsaks. *sehan*) de *ee* van *zeen* (naast *zien* met lange *ie*; zie bij de *ie*).

Op een westgermaanse *ai* (in het Oudsaksisch *ee*, in het Oudhoogduits meestal *ei*, soms *ee*) is de *ee* terug te voeren in *achtereers* 'achterstevoren' ('*n achtereers kalf* 'kalf waarvan de achterpoten het eerst worden geboren'), *allenig* 'alleen', *been* 'been', (*de*) *bleke* '(de) bleek' en *bleken* (ww) 'bleken', *deeg* 'deeg', *delen* 'delen', *eed* 'eed', '*n eersen* 'de eerste', *egees* 'in het geheel' ('*k Heb mien hoor egees niet ekamd*), *geren* 'schuin toelopen', *geselpaole* 'geselpaal', *gienene* 'geeneen', *grepe* 'mestvork', *heel* 'heel', *heer* 'heer', *hete* 'hete' (naast *hiete* met lange *ie*, z.d.), *lenen* 'lenen', *leren* (ww) 'leren', *leeste* 'leest van een schoen; lies; taille', *leeuwerik* 'leeuwerik', *lidteken* 'lidteken', *menen* 'menen', *meente* 'gemeenschappelijke weide', *meesta* 'meestal', *meze* 'mees', *ree* 'ree', *snee* 'sneeuw', *speke* 'spak', *steen* 'steen', *tammee*, *temee* 'straks', *tee* 'teen' (naast *tie*, met lange *ie*, z.d.), *wanneer* 'wanneer', *weken* (ww) 'weken', *wreed* 'wreed', *zee* 'zee', *zepe* 'zeep', *zeer* 'zeer', *pijn*, *zeveren* 'kwijlen', waarschijnlijk ook in *leem* 'leem', *verkeerd* 'verkeerd', *zweten* 'zweten' en mogelijk eveneens in *eekehurtie*² of *ekertie*² 'eekhoortje', *kleedwägen* 'vierwielige huifkar' en *kleren* 'kleren', en in *streek* 'streek, frats'.

Op een westgermaanse *eo* (in het Oudsaksisch *io*) gaan terug *astoebleef* of *astoebleem* 'alstublieft', *deerne* 'meisje', *geten* 'gieten' (naast *gieten* met lange *ie*, z.d.), *knee* 'knie' (naast *knie* met lange *ie*, z.d.), *leefste* 'liefste', *lever* 'liever' (naast *liever* met lange *ie*, z.d.), *reem* (uitspraak ligt tussen *ee* en *ie*) 'riem', *reester* 'rister', *reet* 'riet' (maar zie ook *rietdekker*, bij de lange *ie*), *scheten* 'schieten', *verdreet* 'verdriet' en *zeek* 'ziek'.

Bete 'biet' (*bie:te* wordt ook gezegd, zie bij de *ie*), *breef* 'brief' (naast *brief* met lange *ie*, z.d.), *Pisgrete* 'St. Margriet' en *spegel* 'spiegel' (naast *spiegel* met lange *ie*, z.d.) zijn oudere leenwoorden, waarin de *ee* teruggaat op een westgermaanse *e*, uit lat. *e*:

Een oud leenwoord waarin de *ee* teruggaat op lat. *i*: is *beker* 'beker'.

Leenwoorden met *ee* zijn ook *bees(t)* 'dier', *creatuur* 'creatuur', *fees* 'feest', *gereel* 'gareel', *keneel* 'kaneel', *kommederen* 'commanderen', *krombelen* 'stutbalken', *ledekant* 'ledikant', *logeren* 'logeren', *medecienen* 'medicijnen', *peterselie* 'peterselie', *peceel* 'perceel', *rails* 'rails', (*stal*)*lanteerne* 'stallantaarn' en *zeem* in *zeem* en *zeemleerlappe* 'zeem'.

Verder komt de *ee* nog voor in *beer* 'mannelijk varken' (oudsaksisch *ber*), het klanknabootsende woord *bleren* 'loeien, blaten', *scheef* 'scheef', *sleten* 'slieten van de hooizolder', *tepel* 'tepel' en *wezeboom* 'paal over voer hooi of koren'.

E en èè

De *e*, als in ned. *pet*, correspondeert met de westgermaanse *e* in de woorden *belle* 'bel; flard of vod; oorbel', *besestigd* (*Bi j besestigd?* 'Ben je niet goed wijs?'), *bessem*

'bezem', *drek* 'drek', *effen* 'even', *etgruun* 'nagras', *helm* 'helm', *helpen* 'helpen', *knech* 'bediende', *lekker* 'lekker', *melk* 'melk', *nekke* 'nek', *nemmen* 'nemen', *rechte* 'rechte' (in bijv. *op de rechte weg*), *ruggestreng* 'ruggegraat', *schellen* 'schelden', *stelle* 'steel (van een steelpan, van een plant)', *stennen* 'steunen, kermen', *vel* 'huid', *veld* 'veld', *velge* 'velg', *vlekke* 'vlek', *wè woor* 'wel waar!', *weg* 'weg', *zelf* 'zelf', en waarschijnlijk eveneens in *spek* 'spek'.

Vaak is de *e* terug te voeren op een oude *a* met *i*-umlaut (in het Oudsaksisch en Oudhoogduits al een *e*): in (*achter*)*stel* '(achter)ploeg', *bedde* 'bed' (ook *berre*), *bles* 'bles', *brandnettel* 'brandnetel', *brenge* 'brengen', *delle* 'laagte', *dempig* 'kortademig', *denken* 'denken', *denne* 'denneboom', *egge* 'eg', *geweldig* 'geweldig', *hef* of *hegt* 'heft', *hemp* 'hemd', *hengsel* 'hengsel', *hengst* 'hengst', *kelte* 'koude' en *deurkelten* 'steken van de kou' (van handen bijv.), *kennen* 'kennen', (*krinte*)*wegge* '(krent)brood', *anleggen* 'aanleggen' (in bijv. *Zee leg 't an met 'n getrouwde kerel*), *legger* 'kadaster', *mense* 'mens', *mes* 'mes', *met* 'vlees voor worst', *meiselaar* 'metselaar', *pennink* 'penning', *scheppel* 'schepel', *tellen* 'tellen', *venne* 'veen' (naast *vène*: in het dorp wordt *vène* gezegd, iets oostelijker *venne*), *verekken* 'vertikken', *vrempe* 'vreemd', *wedden* 'wedden', *welteren* 'rollen (van een paard)', *wenden* 'keren van hooi op het land', *wennen* 'wennen', *wetteren* 'water aan de beesten geven', *zeggen* 'zeggen' (uitspraak: *ze-ng*) en *zwengel* 'zwengel'. Waarschijnlijk ook in *bengel* 'bengel', (*dennen*)*scheller* '(dennen)schiller', *elft* 'steel van een bijl', *nebbe* 'mond', *schremmen* 'schroeien; smelten van vet; afbranden van bermen' en *zettie* 'poosje'.

Soms gaat de *e* terug op een westgermaanse *i*, zoals in *bettie* 'beetje', *hen* 'heen, vandaan' (*hen en weer* 'heen en weer'), *kwekken* 'kweckgras', *mes(t)* 'mest', *met* 'mee', *schenne* 'scheen', *stekkelboors* 'stekelbaars', *zweppe* 'zweep', en waarschijnlijk in *strepel* 'reepje, strookje' en *slepkore* 'sleepkar, wipkar'.

In *flesse* 'fles' en *wepse* 'wesp' correspondeert de *e* met een westgermaanse *a*.

Door verkorting van een westgermaanse *ai* is de *e* ontstaan van *allens* (ook *allies*, zie bij de *ie*) 'onverschillig; hetzelfde, gelijk' (in bijv. *D'r bint gien twee mensen allens; twee allense schoene* 'twee linker of twee rechter'), *elf* 'elf', *enkeld* 'enkelvoudig; een enkele keer', *enter* 'eenjarig veulen', *ledder* 'ladder' en *vet* 'vet'.

Het woord *emmer* 'emmer' is een oude ontlening, evenals *estrik* 'estrik (vloertegel)', *kettink* 'ketting', *lesse* 'les', *selver* 'salie' en *vesper* (in *Veur 't melken hielen ze vesper* 'aten ze even een boterham').

Jongere leenwoorden met *e* zijn bijv. *benne* 'mand', *derekt* 'terstond', *kre* 'krek, precies', *kwetse* 'kwets, soort blauwe pruim', *letter* 'letter' in bijv. *letterdook* en *letterlappe* 'letterdoek', *pensioen* 'pensioen', *peppel* 'populier', *prefester* (verouderd, nu: *professer*) 'professor', *sigrette* 'sigaret', *telder* 'bord' en *wecken* 'wecken'.

Verder komt de *e* voor in *brem* 'brem', *hellig* 'nijdig, boos', *hette* 'hitte' (jongeren zeggen *hitte*) (uit westgermaanse *ai* of *i*), *reppel* 'stalpaal', *reppelen* 'stoeien, op elkaar springen' en *verreppeld* 'te veel ingespannen', en *vente* (all. mv) 'jongens' (verkorting van *vennoor*; middelnederduits *ve:mno:t(e)*, *ve:meno:t(e)* 'rechter in een veemgericht').

Wanneer we de *e* langer maken, krijgen we de *èè*-klank, die in het Nederlands alleen bekend is uit klanknabootsende woorden als *blèren* en leenwoorden als *serre*. In het dialect van Wijhe komt de *èè* veel vaker voor.

Meestal gaat de *èè* terug op de westgermaanse *e* die later in open lettergreep gerekt is, nl. in *bewègen* 'bewegen', *brèken* 'breken', *èèm* 'even' en *èèmolder* 'iemand die even oud is', *èten* 'eten', *gèèl* 'geel' (ook in *gèèl zuch* 'geelzucht'), *kèèl* 'keel', *lèèven* 'leven', *lèèver* 'lever', *lèèzen* 'lezen', *mèèl* (2 informanten; 3 inform. zeiden *maäl*) 'meel', *mèèten* 'meten', *nèève* 'neef', *rèèkenen* 'rekenen', *rèèkenerieje* 'rekenarij' ('*n hele rèèkenerieje*) en *rèèkening* (een ouder woord is *rèèkend*) 'rekening', *rèègenwater* 'regenwater', *schèèl* (2 informanten; 3 inform. zeiden *scheel*) 'scheel', *sprèèken* 'spreken', *stèèken* 'steken' en *ontstèèking* 'ontsteking', *stèèlen* (ww) 'stelen', *trèè* 'trede', *trèèen* 'schrijden; van een haan: bespringen van een hen', *vergèèten* 'vergeten', *vèèten* 'vreten', *wèèen* (ww) 'wezen, zijn', *wèègen* 'wegen', *zwèèvel* 'zwavel' en *striek-zwèèvels* 'lucifers'; waarschijnlijk ook in *gèèlegenheid* 'gelegenheid' en *wèèelderig* 'welig', en mogelijk in *wèèke* 'woord'.

In *bèèke* 'beek' (aan de overkant van de IJssel; in het dorp Wijhe *beke*) gaat de *èè*-klank terug op de westgermaanse *a* met *i*-umlaut (in Oudsaksisch en Oudhoogduits al een *e*), evenals in *bèèter* 'beter', *bèèze* 'bes', *beddestèè* 'bedstede', *dèèken* 'deken', *hèège* 'heg', *kèètel* 'ketel', *lèèpel* 'lepel', *vèène* 'vecn' (naast *venne*, z.d.) en waarschijnlijk ook in *rèèkel* 'rekel (reu)'.

Met de westgermaanse *i* correspondeert de *èè* in *dèèle* 'deel' (in bijv. *Wie holt brulfte op de dèèle*), *stèèkel* 'stekel', *vrèè* 'vrede' en ook in *vrèè* 'afrastering' (*Ik mut de vrèè mæken* 'ik moet een afrastering om 't land maken'), dat in oorsprong hetzelfde woord zal zijn als *vrèè* 'vrede', en bovendien nog in *zèèmels* 'zemelen'.

Het is niet geheel duidelijk of de *èè* in *wèèke* '7 dagen' teruggaat op een westgermaanse *e* dan wel een *i* (oudsaksisch *wika*, oudhoogduits *wehha*, *wohha*).

Op de westgermaanse *ai* is de *èè* van *hulpzèèlen* 'bretels' terug te voeren.

Een heel oud leenwoord is *pèèper* 'peper'; in *prèèkebreur* 'praatvaar' is het oude leenwoord *preken* te herkennen (oudhoogduits *predigo.n* < latijn *praedicare*).

Ā en āā

Behalve de *ie*, *i* en *e* heeft het dialect van Wijhe nog een vierde korte ongeronde voorklinker: de *ā*, die in het Nederlands niet voorkomt. Deze klinkt ongeveer zoals de *a* van het engelse woord *cat*. Dikwijls wordt de *ā* in het dialect van Wijhe gevolgd door een *-r* en een of meer consonanten. Voor *-s*, *-t* en *-n* wordt de *r* vaak niet of nauwelijks gehoord (zie de woorden hieronder).

Op een westgermaanse *a* gaat de *ā* terug in de woorden *ārg* 'erg', *ārm* 'arm' (zn/bn), *bārm* 'berm', *dārm* 'darm', *dāt* 'dat' en *umdat* 'omdat', *gārve* 'schoof', *kārmēn* 'steunen, kermen', *mārg* 'merg', *schārp* 'scherp', *spārtelen* 'spartelen', *strāks* 'straks', *tāsse* 'tas', *vārve* 'verf', *zwārt* 'zwart', en waarschijnlijk ook in *hārke* 'hark', *hās* 'hars', *pādde* 'pad' en *vārken* 'varken'.

In een aantal gevallen is niet duidelijk of de *ā* gewoon uit een westgermaanse *a* is ontstaan, dan wel het resultaat is van werking van umlaut op de *a*: in *ānten* 'eenden' (vgl. oudhoogduits *anut* naast *enit*), *ārfe* 'erwt' (oudhoogduits *araweiz*, *arawi:z*, oudsaksisch *erit*), *eārgerd* 'geërgerd' (comparatief van *erg*, oudhoogduits *arg*, *arag*; comp. suffix veroorzaakt eventueel umlaut), *hālster* 'halster' (oudhoogduits *halftra*, oudnederfrankisch *heliftra*), *hād* 'hard' (oudsaksisch *hard*, oudhoogduits *hart*, *harti*, *herti*), *inspānning* 'inspanning' en *spānnen* 'spannen' (oudsaksisch en oudhoogduits *spannan*, waarnaast **spannian* in middelnederduits en middelhoogduits *spennen*), *lārks* 'larix' (oudhoogduits **larihha*, **lerihha*), *mārken* 'merken; merkteken zetten' (oudhoogduits, middelnederduits *merken* < germaans **markian*, daarnaast oudsaksisch *markon*, oudhoogduits *marcho.n*), *mārtelen* 'martelen' (vgl. oudhoogduits *martira*, *martara*), *vanmārn* 'vanmorgen' (uit **margina*, **margana*) en *zāch* of *zāchte* 'zacht' (oudhoogduits *semfti*, *samfto*).

Umlaut zal vrijwel zeker een rol hebben gespeeld in *ā(r)nst* 'ernst', *āns* 'ergens' en *nāns* 'nergens', *ārf* 'erf' en *ārfenisse* 'erfenis', *brānderig* 'kortaan, gehaast, geagiteerd', *gāngelen* 'heen en weer lopen', *hār(f)s* 'herfst', *hār-* in *hārbāрге* 'herberg' en mogelijk ook in *gālte* 'vr. varken dat nog geen jongen geworpen heeft' (middelnederduits *gelte*, oudhoogduits *galza*, *gelza*); de *ā* in dit woord kan evenwel ook direkt op een westgermaanse *e* teruggaan.

In de volgende woorden gaat de *ā* terug op een westgermaanse *e*: *alderbāssend* 'geweldig', (*t*) *bāst* 'barst' en *bāste* 'scheur', *bārg* 'berg', *begrāffenisse* 'begrafenis', *dwārg* 'dwerf', *dwārrelen* 'dwarrelen', *dwārs* 'dwars', *gā(r)ste* 'gerst', *-bāрге* in *hārbāрге* 'herberg', *hārte* 'hart' en *goedhārtig* 'mild', *hāssens* 'hersens', *mā(r)s* 'mars, mand', *smā(r)t(e)* 'smart, verdriet', *stārven* 'sterven', *stāre* 'ster', *stāt* 'staart', *tārgen* 'tergen', *trāffen* 'treffen', *vārgen* 'vergen', *vās* 'vers', *wārk* 'werk', (*in de*) *wāre* '(in de) war', *wārvēl* 'wervel', *zwārven* 'zwerfen', waarschijnlijk ook in *kānnemōlle* 'karnmolen' en *kā(r)nen* 'karnen', *lākken* 'likken', *slākkeren* 'smullen van iets' en mogelijk in *slākke* 'slak'.

De *ā* correspondeert met een westgermaanse *i* in *bärke* 'berk', *dārde* 'derde', *hätten* 'herten', *kärke* 'kerk', *kärmse* 'kermis' (uit *kärke* + *misse/messe*), *käsdagen* 'kerstdagen', *kässe* 'kers' en *wärken* 'werken'.

In *mā(r)* 'maar' gaat de *ā* terug op de westgermaanse lange *a*; waarbij ook umlaut kan hebben plaatsgevonden (uit *ne* + *wa.re*, vgl. oudhoogduits *niwa.ri*, oudsaksisch *ni wa.ri*).

Leenwoorden met *ā* zijn *allā* 'alla, vooruit!', *apärt* (soms *ampärt*) 'apart', *frätse* 'frats, streek', *pänse* 'pens', *pärmetaosie* 'familie' en *pässen* 'persen'.

In een groot aantal verkleinwoorden vinden we de *ā* als resultaat van umlaut van de *a*. Enkele voorbeelden: *käppie*ⁿ 'kapje van het brood' naast *kappe*, *melkbänkje*ⁿ 'eenpotig melkstoeltje' naast *banke* en *nächje*ⁿ 'nachtje' naast *nach(t)*. Ook *āngeltie*ⁿ (in *Hee hef 'n āngeltie*ⁿ van zien *vā* 'de streken van zijn vader') is een verkleinwoord (bij *āngel* of *āngel* 'angel'?).

Verder komt de *ā* nog voor in *dässe* 'sjaal', *jässe* 'jas', *knāsterbot* 'kraakbeen' (*knāster-* is waarschijnlijk een klanknabootsend woord, vgl. *knarsen*, *knarpen* e.d.), *mārkaole* 'vlaamse gaai' (genoemd naar de grappenmaker *Markolf*), en *pāppe* 'speen van de koe'.

De lange tegenhanger van de *ā*, de *āā*, gaat meestal terug op een westgermaanse *a* die voor *-r* of in open lettergreep gerekt is. De *āā* komt veel vaker als rekkingsprodukt van de westgermaanse *a* voor dan de *aa* of de *ao* (z.d.), nl. in *āard* 'aard', *āārs* 'aars', *bāākster* 'vroedvrouw', *deurwāārder* 'deurwaarder', *drāgen* 'dragen', *gāā(r)* 'gaar', *gāren* 'oprapen, verzamelen', *geväāte* 'gevaarte', *glāzen* 'glazen', *grāve* 'sloot', *hāne* 'haan', *hāārspit* 'haarspit', *inmāken* 'inmaken', *jāgen* 'jagen', *kāmer* 'kamer', *krāne* 'kraan' en *krānewaken* 'op 't punt staan te bevallen', *lā* 'lade', *lāken* 'laken', *lāte* 'laat (in tijd)', *māān* of *mājen* 'maden (insekten)', *meevā* 'meerijden' en *vāārt* 'vaart', *mekāre* en *menāre* 'elkaar', *nāgel* 'nagel', *nāken(d)eer-sie*ⁿ 'sneeuwklkje', *nāre* 'nare, vervelende' en *nārigheid* 'verdriet', *sāmen* 'samen', *schā* 'schade', *spāān* 'spitten', *bonestāke* 'bonestaak', *strāge* 'strak', *uuthālen* 'uithalen', *vā* 'vader', *vāke* 'vaak', *vārens* 'varens', *vāzel* 'geslachtsdeel van een dier', *vandāge* 'vandaag', *veurwāārde* 'voorwaarde', *wāāks* of *waaks* (de juiste klank is in dit woord moeilijk vast te stellen) 'waaks', *wāgen* (zn) 'wagen', *wāārschouwen* 'waarschouwen', *wāārt oe* 'pas op', *zwāne* 'zwaan', waarschijnlijk ook in *brāke* 'bouwvallig huis', *rāākkoele* 'hardkuil', *snāter* of *snater* (de juiste klank is in dit woord moeilijk vast te stellen) 'mond', *stāpelierend gek* 'stapelgek' en *kneewāgen* of *kniewāgen* (met lange *ie*) 'knicholte' en mogelijk in *āālte* 'gier', *eblākerd* 'geblakerd' en *māā(n)* 'morgen' (oudsaksisch en oudhoogduits *morgan* wijzen op een

westgermaanse *o*, de vormen met een *a* en *e* in de dialecten zouden op een oude klinkerwisseling met *a* kunnen wijzen).

Een lange *a* ligt ten grondslag aan de *āā* van *grāāg* 'graag' en *rāāpōlie* 'raapolie'.

In *māāl* 'meel' (wat voorkomt naast *mèèl*: 2 informanten zeiden *mèèl*, 3 informanten *māāl*) gaat de *āā* terug op een westgermaanse *e* die later gerekt is.

Leenwoorden met *āā* zijn *egāāl* 'egaal', *kaāarte* 'kaart', *merāakel(s)* 'behoorlijk', *opkal-lefūteren* 'opredderen, opknappen', *pāār* 'paar' (een vroege ontlening aan het Latijn, het Oudhoogduits heeft dit woord al), *pāraplu* 'paraplu', het achtervoegsel *-āzie* in bijv. *pakkāzie* 'bagage', *plāāste* 'plaats, hofstede', *sukelā* 'chocola', *tāāarte* 'taart', *vāāl* 'sluier' en *vāaze* 'vaas'.

Bovendien wordt bij een aantal woorden met een *a* of *aa* een verkleinwoord met *āā* gevormd, bijv. *glāsieⁿ* 'glaasje' (in open lettergreep is de *ā* gerekt) staat naast *glas*, *pāgieⁿ* (met gerekte *ā*) naast *pad* 'pad', *schāāltieⁿ* naast *schale* 'schaal' en *blāgieⁿ* naast *blage* 'klein, lastig kind'.

Verder komt de *āā* nog voor in *hāgedisse* 'hagedis', waarschijnlijk een volksetymologische vervorming.

Uu en uu:

De korte *uu*, die klinkt als de *uu* van ned. *buut*, gaat terug op een westgermaanse lange *u* (die als een lange *oe* moet hebben geklonken en in de literatuur wordt aangeduid als een *u* met een liggend streepje erboven, maar hier als *u:*) in *beduused* 'beduused' (naast *bedoesd*, met lange *oe*), *bruud-* in *bruudsukers* 'bruidsuikers', *bule* 'buil, zak', *buten* 'buiten', *huus* 'huis' en *huushol(d)ing* of *huushollen* 'gezin', *kruden* (all. mv) 'kruiden', *kruke* 'kruik', *kruus* 'kruis', *luus* 'luis', *schulen* 'schuilen', *struke* 'struik', *uut* 'uit', *verzuumd* (in *Hee hef zien tied verzuumd* 'wat anders gedaan, waardoor hij te laat gekomen is'), *zuvel* 'zuivel' (dit woord werd vroeger in het dialect van Wijhe niet gebruikt; ook *zuivel*) en waarschijnlijk in *kupe* 'kuip' en *schuuns* 'scheef'.

De *uu* is terug te voeren op de westgermaanse *iu* in *duuster* 'donker', *Duutsers* 'Duitsers', *manlu* 'mannen' en *vrollu* 'vrouwen' (in *lu* 'lui, lieden' is de klinker langer; zie onder) en *zunig* 'zuinig', en waarschijnlijk in ('*t*) *missuunt* (*niks*) 'het staat nog net goed, het kan er net mee door' (vgl. gotisch *siuns* 'oog, gezicht') en *ule* 'jullie'. Met name voor *-r* is de westgermaanse *iu* een lange *uu* geworden (zie hierna).

Op een zgn. *ui*² (zie hierna, bij de bespreking van de *ui*) gaat de *uu* terug in *buje* 'bui' (germaanse grondvorm **bujo*:); op westgermaans *un* + dentaal de *uu* in *zuden* 'zuiden' (oudhoogduits *sundan*).

Leenwoorden met *uu* zijn o.a. *durabel* 'durabel' (kostbaar), *fedusie* 'vertrouwen', *juust* 'juist', *juustement* 'juist, precies', *sukade* 'sucade', *sukelä* 'chocola' en *suker* 'suiker'.

In een aantal verkleinwoorden vinden we de *uu* als resultaat van umlaut van de *oe*: zo is bijv. *klutie*ⁿ het verkleinwoord bij *kloete* 'kluit', *hufie*ⁿ bij *hoef* 'hoef (van een paard bijv.)', *vusie*ⁿ bij *voes* 'vuist' en ook *tufie*ⁿ 'kapje van het brood' is een verkleinwoord, maar waar dit een verkleinwoord van is, is niet (meer) bekend.

Verder vinden we de *uu* nog in *kukelen* 'duikelen' (in *köppeltie*ⁿ *kukelen* 'kopje duikelen'), *kuken* 'kuiken' (mogelijk een klankschilderend woord) en *puun* (zeldzaam, liever *puin*) 'puin' (een jong woord waarvan de herkomst onbekend is volgens De Vries).

De lange tegenhanger van de *uu*, die klinkt als in ned. *buur*, komt in het Nederlands slechts voor *-r*, maar in het dialect van Wijhe ook in andere posities voor.

De lange *uu* kan teruggaan op een westgermaanse lange *u*, die voor *-r* en in open lettergreep voor een stemhebbende fricatief (*v*, *z* of *g*) lang gebleven is: in *behuzing* 'behuizing', *bugen* 'buigen', *buurman* 'buurman' en *buurte* 'buurt', *duzend* 'duizend', *hure* 'huur', *mure* 'muur', *zuring* 'zuring', *zuver* 'zuiver', en waarschijnlijk in *tuurpaol* 'paal waaraan vee wordt vastgebonden tijdens het grazen' en *tuurweide* 'gemeenschappelijke weide waar de koeien aan het touw stonden'. Ook in *aoverluden* (uitspr: *aoverluu.n*) 'de doods-klok luiden voor iemand' gaat de *uu*: terug op een westgermaanse *u*.

De *uu*: is terug te voeren op de westgermaanse *iu* in *duur* 'duur', *lu* 'lui, lieden', *sturen* 'sturen', *vuur* 'vuur' en waarschijnlijk in *tugen* 'permitteren' (middelnederduits *tu:gen* betekent onder andere 'voor geld aanschaffen, kopen').

In *ruispaone* 'roeispaan' (naast *reuispaone*) correspondeert de *uu*: met een westgermaanse *o*:; evenals in *vluken* 'vloeken' (naast *vleuken*), *zuken* 'zoeken' en *verzuken* 'uitnodigen' (naast *zeuken*, *verzeuken*) en *zute* (naast *zeute*) 'zoet'. De hier genoemde varianten met *uu*: hoort men voornamelijk in het buitengebied, die met *eu* voornamelijk in het dorp Wijhe. De *eu*-varianten zijn van beide het oudst (zie ook bij de *eu*).

Een westgermaanse korte *o* is waarschijnlijk terug te vinden in *spuur* 'spoor (van een dier), afdruk' (naast *speur* en *spoer*).

De *uu*: is in verkleinwoorden soms het resultaat van umlaut van de lange *oe*, bijv. in *kuultie* bij *koe:le* 'kuil' en *drufie* bij *droe:ve* 'druif'.

Verder vinden we de *uu*: nog in *nurende* 'neurende (gezegd van koeien die drachtig zijn en spoedig moeten kalven, met gezwollen uiers)' (naast *neurende*) en *stuver* 'stuiver' (een jong woord waarvan de herkomst onbekend is volgens De Vries).

U en eu

De *u*, die klinkt als in ned. *put*, komt in het dialekt van Wijhe dikwijls voor als representant van de westgermaanse korte *u*. Daarbij is heel vaak, maar niet steeds, tevens een umlautsfactor in de volgende lettergreep aan te wijzen. Met een westgermaanse *u* correspondeert de *u* van *brugge* 'brug', *bukken* 'bokking', *bukken* 'bukken', *bult* 'bult, heuvel; buil', *druk* (zn) 'druk', *drukken* 'duwen', *duchtig* 'flink, geducht', *dunne* 'dun', (*gele*) *zuch* '(geel)zucht', *geduld* 'geduld', *gruttepap* 'gruttepap', *gulden* 'gulden', *klungel* 'klungel', *knuppen* (ww) 'knopen', *knuppel* 'knuppel', *krukke* 'kruk', *krulle* 'krul', *krummel* 'kruimel', *kussen* 'kussen', *luch* 'lucht', *lunze* 'asspie', *luppen* 'lubben (castreren)', (*dāt*) *lus* (*ik niet*) 'lust' (ouder: *dāt lus mie niet*), *mudde* 'mud (inh. maat)', *mulder* 'molenaar', *plukvet* 'vet dat van de darmen gekrabd wordt', *punder* 'gewicht, ook van een klok' en *punderen* ('*t kind punderen*' bij een kraamvisite het gewicht van de baby schatten'), *putte* 'put', *rugge* 'rug', *schuld* 'schuld', *schudden* 'schudden', *schutten* 'schutten', *stuk* (zn) 'stuk', *stukore* 'wipkar' (ook *stōtkore*, *stotterkore*), *um* 'vanwege', *umme* 'om(heen)', *vruchte* 'vrucht', *vullens* 'veulens', *zunde* 'zonde', en mogelijk ook de *u* van *hunnig* 'honing' (oudsaksisch *honeg*, *huneg*, oudhoogduits *honag*, *honang*, deze *u* kan dus ook op een westgermaanse *o* teruggaan).

Een westgermaanse lange *u* of een *iu* is voor bepaalde consonantkombinaties verkort tot *u*. Een lange *u* ligt ten grondslag aan de *u* van *brulfte* 'bruiloft' (samentrekking van bijv. middelnederlands *bru:loft*) en *zuchen* 'zuchten', een *iu* aan de *u* van *luch(t)en* 'weerlichten' en *luchte* 'stallantaarn'.

Voor *l* of *n* kon de westgermaanse *e* of *i* gerond worden tot *u*: in *gewulfte* 'gewelf' gaat de *u* terug op een westgermaanse *e* (eerder ontstaan uit *a* + umlaut). Dit is mogelijk ook het geval in *grundel* 'grendel' (oudsaksisch *grendil*), maar deze *u* kan ook uit een westgermaanse *i* (oudsaksisch *grindil*) zijn ontstaan. Op een westgermaanse *i* gaat zeker de *u* terug in *lunning* of *lunnig* 'leuning' (1 informant; ook *leuning* (z.d.)), *spul* 'gedoe' en *zulve(r)en* 'zilveren'.

In *brummel* 'braambes' gaat de *u* waarschijnlijk terug op een westgermaanse *a* (vgl. oudsaksisch *bramal*).

Leenwoorden met *u* zijn *dubbel(d)* 'dubbel', *gutse* 'guts (beitel)', *kussensloop* 'kussensloop' (een oud leenwoord: oudhoogduits *chussi(n)*, *kussi(n)* < oudfrans *cossin*), *lusse* 'lus', *musse* 'mus' (een oud leenwoord: oudnederfranksich *musca*), *punte* 'punt' en *Sunte-/ Sundeklaos* 'Sinterklaas'.

In verkleinwoorden kan de *u* voorkomen als umlaut van de *ó*, bijv. in *truffeltie*^a naast *tróffel* 'troffel', *muntie*^a naast *mónd* 'mond'.

Verder komt de *u* voor in *bunder* 'bunder' (gaat waarschijnlijk terug op gallisch **bunna*), *drupkol* 'bles, niet tot op de neus, in de vorm van een druppel' (uit westgermaanse *o*; eventueel met umlaut), *frusterig* 'rillerig' (hierin is waarschijnlijk ned. *vorst* 'koude', germaans **frusta*, oudhoogduits *frost* te herkennen), *gulpe* 'gulp (grote straal)' (mogelijk verband met oudsaksisch *galpon*, middelnederl. *galpen* 'schreeuwen'), *gus* 'gust, niet drachtig (van koeien)' (moeilijk te scheiden van nederduits *ge:st*, oudfries *ga:st* 'onvruchtbaar'), *hups* 'hups' (waarschijnlijk een afleiding van *hof* (vgl. middelhoogduits *hübesch*, *hübsch*), waarin westgermaans *o* + uml. fact.), *lullen* 'kletsen' (waarschijnlijk een klankwoord met *l*), *naosnuffelen* 'nasnuffelen' (*snuffelen* is een vrij jong woord, gevormd bij *snuiven*), *schabullen* (accent valt op de tweede lettergreep) 'opruimen om huis' en *zukke* 'zulke' (uit germ. **swa-li:ka*).

De lange tegenhanger van de *u* is de *eu* van *beuke* 'beuk'. Voor *-r* klinkt de *eu* ongeveer als *eu*^a.

Dikwijls gaat de *eu* terug op een westgermaanse (korte) *u*, die voornamelijk voor *-r* of in open lettergreep voor *d*, *z* en *g* is gerekt. Daarbij is vaak een umlautsfactor in de volgende lettergreep aan te wijzen.

Op zo'n *u* gaat de *eu* terug in *beugel* 'beugel', *beuren* 'beuren', *beurte* 'beurt', *deur* 'door' en *deurkelten* 'steken van de kou' (van handen bijv.), *deure* 'deur', *gebeuren* 'gebeuren', *Jeude* 'Jood', *keurmeester* 'keurmeester', *leugen* 'leugen', *reuzel* 'reuzel', *scheur(e)* 'scheur', *scheut* 'scheut van pijn', *speuren* 'speuren', *steuren* 'storen', *teugel* 'teugel', *vleugel* 'vleugel', waarschijnlijk ook in *dreunen* 'dreunen', *smeu* 'lenig' en *veur* 'voor', en mogelijk eveneens in *deugen* 'deugen' en *ondeugd* of *ondeugde* 'ondeugend persoon' (maar ook is denkbaar dat de *eu* hierin op een oude *au* teruggaat).

De *eu* korrespondeert ook vaak met een westgermaanse lange *o* (*o:*), al dan niet met umlaut, bijv. in (*zich*) *bemeuien* '(zich) bemoeien' en *bemeuial* 'bemoeial', *beuke* 'beuk', *bleuïen* 'bloeien', *breur* 'broer', *breurte* 'beroerte', *gleuïen* 'gloeien', *greun*

'groen' en *greunte* 'groente', *meu* 'moe' en *meuite* 'moeite', *meuie* 'tante', *preuverd* 'iemand die van een borrel houdt en ervan geniet', *reuispaone* 'roeispaan' (naast *ruuispaone* met lange *uu*, z.d.), *reuren* 'roeren', *speulen* 'spoelen', *veulen* 'voelen', *vleuken* 'vloeken' (naast *vluken* met lange *uu*, z.d.), *zeuken* 'zoeken' (naast *zuken* met lange *uu*, z.d.) en *verzeuken* 'uitnodigen' (naast *verzuken* met lange *uu*, z.d.), *zeuie* 'zoet' (naast *zute*, met lange *uu*, z.d.) en mogelijk in *schreuien* 'schroeien' en *sneuien* 'snoeien'.

Een westgermaanse korte *o* is waarschijnlijk terug te vinden in *speur* 'spoor' (van een dier), *afdruk*' (naast *spuur* en *spoer*).

Een germaanse *au* (die in het Oudwestgermaans een *oo* of een *ou* is geworden), dikwijls met een umlautfactor in de volgende lettergreep, ligt ten grondslag aan de *eu* in *bleu* 'bleu, verlegen', *deupen* 'dopen', *dreug(e)* 'droog', *dreum* 'droom', *geleuven* 'geloven', *greuts* 'groots, trots', *heufkeze* 'hoofdkaas', *heugen* 'opbieden op een verkoping' en *heugte* 'hoogte', *heuimiete* 'hooimijt', *heuren* 'horen', *leupen* 'beslagten' (middennederduits *lo.p* of *lopen* 'klein houten vat'), *leups* 'loops', *neugen* 'uitnodigen', *reupe* 'hooiruif voor de paarden', *streuien* 'strooien', *streuper* 'stropen', *teunebanke* 'toonbank', *teuveren* 'toveren', *ummezeumen* 'omzomen' en waarschijnlijk ook aan de *eu* van *beuge* 'knieholte' (waarschijnlijk bij het werkwoord *bugen* 'buigen', vgl. ned. *boog*), *sneu* 'sneu' en *teumig gaon* 'leeglopen, niets doen'.

In *leunen* 'leunen' en *leuning* 'leuning' (ook uitgesproken met een *u*, z.d.) gaat de *eu* terug op een westgermaanse *i*, evenals in *zeuven* (uitspraak: *zeu-m* 'zeven'). Deze *i* is later gerond en gerekt in open lettergreep.

De *eu* in *neuze* 'neus' is waarschijnlijk ontstaan uit een westgermaanse *a* met umlaut; in het Middelnederduits is het *ne:se*, later gerond tot *neuze*.

Leenwoorden met *eu* zijn *humeu* 'humeur' en *meleur* 'malheur (letsel, ongeluk)'.

In verkleinwoorden kan de *eu* het resultaat zijn van umlaut van de *oo*, bijv. in *eek-heurantie* 'eekhoortje' (oudsaksisch, oudhoogduits *horn*), *eugie* bij *oge* 'oog', *steultie* bij *stool* 'stoel', *veutie* bij *voot* 'voet', *keurtie* bij *kore* 'kar' en *scheurtie* bij *schore* 'scherf'.

Verder komt de *eu* nog voor in *keuken* 'keuken' (een oud leenwoord, oudhoogduits *chuhhina* < vulgair-latijn *cocina*), *neurende* 'neurende' (naast *nurende*, zie bij de *uu*:) en *scheuken* 'met het lichaam ergens tegenaan schuren' (mogelijk uit een westgermaanse *u*, of een klankwoord).

Ö en öö

De *ö* is een klank die in het Nederlands niet voorkomt, maar wel in de oostnederlandse dialecten, het Duits en het Engels, en klinkt als de *u* van *but* in het Engels en de *ö* van *Löffel* in het Duits.

De *ö* gaat terug op een westgermaanse *u* voor *-r* in *böste* 'borst', *dös* 'dorst', *köste* 'korst', *oorwörm* 'oorwurm', *schölk* 'schort' (uit *schorteldoek*), *stötkore* 'wipkar; letterlijk: stortkar' (ook *stukore*, *stotterkore*), *törf* 'turf' en *vörke* 'vork; gaffel'. Maar ook in *nötte* 'noot' (ook in *nöttemeskaot* 'nootmuskaat'), *öpper* 'opper (hooi of gras)', en *zönne* 'zoon' is de *ö* uit een westgermaanse *u* ontstaan.

Een westgermaanse *u* met umlautsfactor ligt ten grondslag aan de *ö* van *bössel* 'borstel', *jökken* 'jeuken', *knökkel* 'knokkel', *könningkop* 'boekmaag', *kröppel(d)* 'kreupel', *mölle* 'molen', *schöttel* 'schotel', *slöttel* 'sleutel' en waarschijnlijk ook *stöppel* 'stoppel' (een oud leenwoord).

Met een westgermaanse *o* correspondeert de *ö* in *döppen* (ww) 'doppen', *dörp* 'dorp', *körf* 'korf', *lös* 'los; open', *örgel* 'orgel', waarschijnlijk ook in *schössteen* 'schoorsteen', *störm* 'storm', *zökke* 'sok' en *zörge* 'zorg'.

Het is niet duidelijk of de *ö* in *börg* 'waarborg, som' op een *o* of een *u* teruggaat: op oudsaksisch *borg* 'pand' of *burgio* 'borg'.

De westgermaanse *e* is gerond tot *ö* in *börd* 'bord', *dössen* 'dorsen', *nös* 'nest' en *nös(t)elen* 'nestelen'.

De *ö* van *völle* 'veel' en *völs* 'veel' (in *völs te zwoor* 'veel te zwaar'), *spöl* 'spel' en *spölling* 'speling' is het resultaat van ronding van een westgermaanse *i*, een verschijnsel dat voor een volgende *l* nogal eens voorkomt.

In *börg* 'gecastreerd mannelijk varken' gaat de *ö* terug op een westgermaanse *a*, evenals in (*brink*)*grös* 'brinkgras'.

In *bröds* 'broeds' correspondeert de *ö* met een westgermaanse lange *o* met umlaut.

Leenwoorden met *ö* zijn *körke* 'kurk', *köster* 'koster', *spörrie* 'spurrie' en *vörm* 'vorm'.

In verkleinwoorden komt de *ö* voor als resultaat van umlaut van de *o*, bijv. *wörteltie* naast *wortel* 'wortel', *stöppie* naast *stoppe* 'stop, kurk' en *möppie* 'kockje' (naast *mop*). Ook *höttie* 'poosje' is een verkleinwoord (bij een woord als ned. *hort* of het

ww *horten*), en waarschijnlijk ook *köppeltie* in *köppeltie*ⁿ *kukelen* 'koprol maken', waarbij *-el-* is ingevoegd.

Verder komt de *ö* voor in *dökhood* 'deukhoed' (mogelijk ablautvorm van *duiken*), *nösterig* 'nors' (zelfde woord als *nestig*? dan waarschijnlijk van *nest* (westgermaanse *e*), anders mogelijk klankwoord, als *nors*, *nurks*) en *opschötteling* 'opgeschoten jongen of meisje' (waarschijnlijk van ablautvorm van *schieten*).

De lange tegenhanger van de *ö* is de *öö*, die klinkt als in het leenwoord *freule*. Deze klank kan op verscheidene westgermaanse klanken teruggaan. In de eerste plaats op een westgermaanse *u* (met umlaut), bijv. in *göte* 'goot' en in *köper* 'koper' (al vroeg aan het Latijn ontleend), maar ook op een *o*, zoals in *ölie* 'olie' (met umlaut). Op een *i* gaat deze klank terug in *löög* 'lecg', op een lange *a* in *özen* 'hard werken' en (met umlaut) *stödig* '(ge)stadig'.

De *öö* komt als resultaat van umlaut van de *ao* voor in verkleinwoorden, o.m. in *strööltie*ⁿ naast *straole* 'straal', *röödseltie*ⁿ naast *raodsel* 'raadsel', en ook *kögies* 'kaantjes' is een verkleinwoord (van een woord dat in het dialect van Wijhe niet (meer) bestaat), evenals *pröties* 'praatjes' (een relatief jong woord).

Verder komt deze klank nog voor in *grölen* 'vergenoegd lachen' (waarschijnlijk verwant met ned. *grollen* en middelhoogduits *grüllen* 'spotten'; mogelijk is hier sprake van klankvariatie in affektieve woorden).

Oe en oe:

De korte *oe*, die klinkt als in ned. *zoet*, komt in het dialect van Wijhe heel dikwijls voor als voortzetting van de westgermaanse lange *u* (*u:*). Dat is het geval in *boek* 'buiik', *broen* 'bruin', *broes* 'schuim', *doem* 'duim', *gloepend* of *gloepens* 'erg, zeer' en *gloeperig* 'gluiperig; stiekem', *hoed* 'huid', (*op 't*) *hoeke* (*zitten*) '(op de) hurken', *kloorloeter* 'louter', *kloete* 'kluit', *knoes* of *knoest* 'knuist', *kroepen* 'kruipen', *moel* 'muil, mond', *moes* 'muis; kleine achterhammen', *noe* 'nu', *poeste* 'puist' en het waarschijnlijk daarvan afgeleide *poesterig* 'goor, ongewassen', *proeme* 'pruim', *proesen* 'niesen', *roepe* 'rups', *roet* 'onkruid', *roete* 'ruit', *roewe* 'ruwe', *rondschoemen* 'rondschiimen', *schoemspaone* 'soort lepel', *smoel* 'smoel, mond', *snoete* 'snuif', *stroef* 'stroef, stuurs', *stroeke* 'struik', *voel* 'nageboorte van een koe; smerig', *voes* 'vuist', *zoepen* 'zuipen', en waarschijnlijk ook in *sloeke* 'keel' en *stoeken* 'op de grond smakken'.

De *oe* kan ook teruggaan op een westgermaanse lange *o* (*o:*), nl. in *bloeme* 'bloem', *boekweite* 'boekweit', *goed* 'kleren', *goedhartig* 'mild', *hoef* 'hoef (van een paard bijv.)', *loeder* 'loeder (scheldwoord), valserik', *ploeg* 'ploeg', *roet* 'roet', *toeken* 'toekomende', *vroedvrouwe* 'vroedvrouw' en *woensdag* of *woenseldag* 'woensdag'.

Leenwoorden met een *oe* zijn *boezeroen* 'overhemd zonder kraagje', *cetrouen* 'citroen (de vrucht)', *citrouen* 'citroendrank', *fesoen* 'fatsoen', *foeteren* 'brommen', *foezel* 'slechte jenever', *kalkoene* 'kalkoen', *koeieneren* 'koeioneren', *oere* 'oer, ijzererts', *pandoer*, in *da's vas* – 'daar kun je van op aan', *pensioen* 'pensioen', *poetsen* 'poetsen', *toer* 'zwaar karwei', *troep* 'troep' en *voerazije* 'voeder'.

Verder komt de *oe* nog voor in (*bi-j*) *betoeterd* '(ben je) niet goed wijs', *smoezelig* 'vies, smerig' en *verfroemeld* 'verfrommeld' (ook *verfrommeld*; een affectieve woordvorming).

De lange *oe* gaat, evenals de korte, dikwijls terug op een westgermaanse lange *u* (*u:*), die lang gebleven is voor *-r* en in (oorspronkelijk) open lettergreep voor een stemhebbende fricatief (*v*, *z* of *g*), maar ook in enkele andere posities: in *bedoesd* 'beduud' (waarnaast ook *beduud* voorkomt), *boer* 'landbouwer', *broezen* 'bruisen, ruisen', *droeve* 'druif', *iemenschoer* 'bijenstal' en (*'t*) *onderschoer*, 'overstekend deel van het dak boven de grote achterdeuren van de deel', *schoer* 'donkere regenlucht, eventueel met onweer', *kloeven* 'kluiven', *koele* 'kuil', *koeze* 'kies', *roezen* 'schatten' en in *de roeze* 'in het wilde weg', *sloerig* 'mat, flauwtjes', *zoegen* 'zuigen', *zoerbrannen* 'zuurbranden', *zoezen* 'suizen', waarschijnlijk ook in *goezen* 'plenzen, gieten', *schoeven* 'schuiven' en *stoeven* (uitspraak: *stoe:-m*) 'stuiven'.

Met de westgermaanse lange *o* (*o:*) correspondeert de lange *oe* in *boekenkissie*ⁿ 'boekenkistje', dat naast *bokenkissie*ⁿ, met een *oo*, voorkomt; de *oe:-* uitspraak hoort men in het buitengebied, de *oo-* uitspraak in het dorp Wijhe. Dit geldt ook voor de nog te noemen woorden met *oo* dan wel *oe:*, waarbij nog dient te worden opgemerkt dat de *oe:-*variant jonger is dan die met *oo*.

Behalve in *boekenkissie*ⁿ (naast *bokenkissie*ⁿ) ligt de westgermaanse lange *oo* ook ten grondslag aan de *oe:* (of *oo*) in (*ik*) *doe* 'doe' (naast *do*), *hoesen* 'hoesten', *kakstoel* 'kakstoel' (in dit woord is een *oe:* opgegeven; daarnaast wordt *stoel* 'stoel' gezegd), *koe* 'koe' (naast *ko*), *schoe* 'schoen' (naast *scho*), *veevoer* 'veevoer', *vloere* 'vloer' en *voer* 'voer (lading)'.

Een westgermaanse (korte) *o* is waarschijnlijk terug te vinden in *spoer* 'spoor, afdruk', bijv. in *wagenspoer* (naast *speur* en *spuur*).

Schoeren 'schuren' is waarschijnlijk een leenwoord (oudfrans *escurer*).

Verder komt de lange *oe* nog voor in *roef* 'ruif' en *ummetoezen* 'omruilen'.

Ö en oo

De *o* van ned. *pon* en *dom* wordt hoger gearticuleerd dan de *o* van *pot* en *hok* (zie ook het schema aan het begin van dit hoofdstuk). Ter onderscheiding van de laatstgenoemde klinker, schrijven we de *o* van *pon* als *ó*.

De *ó* komt in het dialect van Wijhe heel dikwijls voor als voortzetting van een westgermaanse *u*, bijv. in *áaltentónne* 'gierton' en *tónneband* 'hoepel', (*bi* 'j') *bedónderd* '(ben je) niet goed wijs?%', *bók* 'bok', *bólle* 'stier', (*t*) *bós* '(t) bos', *bót* 'bot, been' en *knästerbót* 'kraakbeen', *dónderdag* 'donderdag', *dónker* 'donker', *grónd* 'grond', *jóng* (bn) 'jong' en (*n*) *jónk* '(n) jong', *klómpen* 'klompen', *kónte* 'kont, zitvlak; boomstronk', *króm* 'krom', *lóngen* 'longen', *mónd* 'mond', *móndig* 'mondig', *ónder* 'onder', *ón-* in bijv. *óndeugd* of *óndeugde* 'ondeugd (een persoon)', *óns* (pers. vnw.) 'ons', *óp* 'op', *schóffel* 'plat tuingereedschap met ongebogen steel', *schólders* 'schoulers', *spróng* 'sprong', *stóbbe* 'stobbe', *stómp* 'bot, stomp', *tóndeldeuze* 'tondeldoos', *vól* 'vol', *wólle* 'wol', *wónder* 'wonder', *zónder* 'zonder', waarschijnlijk eveneens in *bóts* 'plotseling', *hómmel* 'hommel', *lómpen* 'lompen', *mótrègen* 'motregen', *mótte* 'zeug', *móttén* (in bijv. *lej hebt weer emot*) 'rommel maken, bijv. as knoeien', *-bóch* in *ómbóch* 'vuil' (*óm* is een geassimileerde vorm van *ón-*, z.d.), *smóddelig* 'vies, gezegd van het weer', *tórfmót* 'afval van turf', *zómp* 'trog voor varkens op de boerderij' en mogelijk in *pódde* 'smeerboel'.

In *vót* 'weg' gaat de *ó* terug op een westgermaanse *o*, waarschijnlijk ook in *dól* 'dol, gek', en mogelijk eveneens in *knóbbel* 'knobbel'.

Op een westgermaanse *a* is de *ó* van *bosschóp* 'boodschap' en *mesvólt* 'mestvaalt' terug te voeren.

De *ó* kan ook zijn ontstaan door verkorting: uit een westgermaanse lange *u* (*u:*) in *vóch* 'vocht', uit een lange *o* (*o:*) in *genóg* 'genoeg', *-dóm* in *riekdóm* 'rijkdom', *verdómd* en *verdómme* 'verdomd', en *vróg* 'vroeg' en uit een *au* in *grópmo* 'grootmoeder' en *stóteren* 'stotteren'.

Leenwoorden met *ó* zijn *bónt* 'bont', *kómmederen* 'kommanderen', *kóm mies* 'kommies', *krómbelen* 'stutbalken', *póls* 'karnstok', *rólle* 'rol', *tróffel* 'troffel' en mogelijk ook *pómpe* 'pomp', maar dit kan ook een klankwoord zijn.

Verder komt de *ó* voor in *bóngerd* 'boomgaard' (een samentrekking uit *boomgaard*), *bróm men* 'brommen' (een klanknabootsend woord), *jóchteren* 'stocien, donderjagen'

(waarvan de klinker waarschijnlijk door affectieve klankwisseling is ontstaan naast bijv. middelnederduits *jachtern* en oostnederlands *joechteren, juchteren*) en *verfrömmeld* (ook *verfroemeld*) 'verfrommeld' (een affectieve woordvorming).

De lange *ó* (*oo*), in open lettergreep geschreven als *o*, elders als *oo*, klinkt voor *-r* ongeveer als *oo^a*.

De *oo* kan teruggaan op een westgermaanse *o*, die voornamelijk voor *-r* in open lettergreep of voor *r* gevolgd door een dentale consonant (*t, d, s, z, n*) gerekt is tot *oo*. Dat is het geval in *boren* 'boren', *bode* 'bode', *boord* 'boord', *doorn* 'doorn', *eierdooier* 'eierdooier', *hoorn* 'hoorn', *lote* 'loot (van een plant)', *moord* 'moord', *noordkante* 'noordkant', *poorte* 'poort', *rechtevoort* 'tegenwoordig', *spore* 'spoor van ruiters', *voort* 'dadelijk', *woord* 'woord' en waarschijnlijk in *koorsen* 'koorts' en *smoren* 'smoren'.

Een westgermaanse lange *o* (*o:*) ligt ten grondslag aan de *oo* van *armoed* 'armoede', *blood* 'bloed', *book* 'boek' en *bokenkissie* 'boekenkistje' (ook wordt gezegd *boekenkissie*, met een lange *oe*, z.d.), *bote* 'boete', *brook* 'broeklanden', *brookzak* 'broekzak', (*ik*) *do* 'doe' (ook met lange *oe*, z.d.), *dook* 'doek' (met een *oo* die tussen *oe*: en *oo* lijkt 'in te liggen'), *ho* 'hoe', *hood* 'hoed', (*ik*) *hoof* 'hoef', *hook* 'hoek', *ko* 'koe' (ook met lange *oe*, z.d.), *koke* 'koek', *mo* 'moeder', *mood* 'moed', *moor* 'moer' (vrl. konijn, bijenkoningin), *moos* 'boerenkool', *ro* 'roede (van een molen)', *root* 'roet' (ook met korte *oe*, z.d.), *scho* 'schoen' (ook met lange *oe*, z.d.), *schope* 'brede, platte schep', *stool* 'stoel' (zie ook bij de lange *oe*) en *voot* 'voet'.

De *oo* kan ook op een westgermaanse *au* teruggaan. Dat is het geval in *blood* 'bloot', *boom* 'boom', *bone* 'boon', *brood* 'brood', *dood* 'dood', *doof* 'doof', *dooien* (ww) 'dooien', *groot* 'groot', *hoge* 'hoog', *hoop* 'hoop, stapel', *kloot* 'teelbal', *kopen* 'kopen', *loof* 'loof', *loon* 'loon', *nood* 'nood', *oge* 'oog', *oor* 'oor', *ooskante* 'oostkant', *rood* 'rood', *roven* 'roven', *schoon* 'schoon', *schoot* 'schoot', (*kussen*) *sloop* 'sloop', *sloot* 'sloot', *stoten* 'stoten', *stroom* 'stroom', *toom* 'toom', waarschijnlijk ook in *goochelaar* 'goochelaar', (*in 't*) *lood* 'loodrecht' (*in 't lood* *kommen* 'overeind komen; het eens worden'), *room* 'room', *ooievāā*(*r*) 'ooievaar', *poot* 'poot', *smook* 'rook', *spook* 'spook', *stoom* 'stoom', *zoor* 'dor, verwelkt' en mogelijk eveneens in *mooi* 'mooi'.

Vóór *-r* is een westgermaanse *a* soms, en de *a*: vrijwel altijd een *oo* geworden. Een *a*, die denkkelijk vroeg gerekt is (anders zou het een *āā* geworden zijn, z.d.), ligt ten grondslag aan de *oo* van *ore* 'aar', *boord* 'baard', *bloorkop* 'blaarkop', *goren*

'garen', *kore* 'kar', *schore* 'scherf' en *schorewark* 'aardewerk', *snore* 'snaar', *sporen* 'sparen', *spore* 'dakspar', *voort* 'vaart (water)' en *zwore* 'zwoerd'.

Met een westgermaanse *a*: correspondeert de *oo* van *ore* 'ader', *blore* 'blaar', *door* 'daar', *gevoor* 'gevaar', *hoor* (zn) 'haar', *ve(r)joordag* 'verjaardag', (*wel*) *woor* 'waar', *woorumme* 'waarom' en *zwoor* 'zwaar'.

In *vogel* 'vogel' gaat de *oo* terug op een westgermaanse *u*, die in (oorspronkelijk) open lettergreep is gerekt. Dat is ook het geval in *vore* 'vore', *vroom* 'vroom', *wonen* 'wonen' en waarschijnlijk ook in *kogel* 'kogel'.

Leenwoorden met een *oo* zijn *doomnee* 'dominee', *kloor* 'klaar' en *kloorloeter* 'louter', *loze* 'loods', *logeren* 'logeren', *mode* 'mode', *olifant* 'olifant', *oranje* 'oranje', *plooie* 'plooi', *professer* 'professor' (vroeger: *prefester*), *soort* 'soort' en *toren* 'toren'.

Verder komt de *oo* voor in *geboorte* 'geboorte' (middelnederlands *gheboorte* is een secundaire formatie van *gheborn*), *-oom*, bijv. in *Händekoom* 'oom Hendrik' (samen-trekking uit **awahaima*, wat in het Oudhoogduits *oheim* opleverde), *stro* 'stro' (waarschijnlijk uit *stra:o*) en *stowissen* 'bosjes stro', en *vlo* 'vlo'.

O en ao

De *o*, die klinkt als de *o* van ned. *pot* en *hok*, gaat meestal terug op een westgermaanse *o*. Dat is o.a. het geval met de *o* in *belofte* 'belofte', *bespotten* 'de spot drijven met', *bosshöp* 'boodschap', *brokke* 'brok', *dochter* 'dochter', *dop* 'dop' en *doppen* 'doppen (spottend voor 'ogen')', *gebod* 'gebod', *golden* 'gouden', *grof* 'grof', *hol* 'hol', *holt* 'hout', *hop* 'hop (vogel)', *klokke* 'klok', *kop* 'kop', *kroppe* 'krop', *lof* 'lof (het prijzen)', *osse* 'os', *otter* 'otter', *rogge* 'rogge', *rok* 'rok', *schok* 'schok', *schot* 'schot', *slot* 'slot', *soppen* 'soppen; morsen', *spo(r)t* 'sport van stoel of ladder', *stok* 'stok', *strotte* 'strot', *todde* 'vod, lap', *top* 'top', *trogge* 'trog', *ve(r)schot* 'keuze' (in bijv. *De spullen lagen op ve(r)schot of* 'zodat je gemakkelijk kon uitzoeken'), *volgen* 'volgen', *wolke* 'wolk', *zolder* 'zolder', en waarschijnlijk ook in *kol* 'ronde vlek op de neus', *noppen* 'strowissen onder de pannen' (wanneer dit hetzelfde woord is als ned. *nop*), *pokken* 'pokken', *pot* 'pot', *sprokkel-* in *sprokkelholt* 'sprokkelhout' (*holt*: z.b.), *stoppe* 'stop, kurk' en *vos* 'vorst (nok van het dak)'.

Soms correspondeert de *o* met een westgermaanse *u*, bijv. in *dorre* 'dor', *kommen* 'komen', *lof* 'lof (bladeren)', *stotterkore* 'wipkar' (ook *stötkore*, *stutkore*), *wortel* 'wortel', *zommer* 'zomer', en waarschijnlijk ook in *horzel* 'horzel' en *lobbes* 'lobbes'.

Van de *o* van *lot* 'lot (in loterij)', *slok* 'slap, los', *snot* 'kippeziekte', *snotter* 'snot', *vos* 'vos' en *wors* 'worst' is niet duidelijk of die nu op een westgermaanse *u* dan wel op een *o* teruggaat.

Voor *-ld* of *-lt* is een westgermaanse *a* gerond tot *o* (de *d* is voor *-en* weggevallen) in *hollen* 'houden' en *huushol(d)ing* of *huushollen* 'gezin', *kold* 'koud' en *kolderig* 'rillerig', *ôpvollen* 'opvouwen' en *valde* 'plooi', *smolt* 'gesmolten reuzel', *wold* (in samenstellingen) 'woud' en *zolt* 'zout'. Ook in *of* 'af', *rotte* 'rat', *worstelen* 'worstelen' en waarschijnlijk eveneens in *schol (bouwen)* 'ondiep (ploegen)' gaat de *o* terug op een westgermaanse *a*.

De *o* van *toch* 'toch' gaat terug op een germaanse *au* die in het Westgermaans al een lange *oo* is geworden en later is verkort.

In *worden* 'worden' korrespondeert de *o* met een westgermaanse *e* die later gerond is onder invloed van de voorafgaande *w*.

Leenwoorden met een *o* zijn *fors* 'fors', *ho(r)lozie* 'horloge', *kapot* of *kepot* 'kapot', *koppel* 'koppel', *kort* 'kort' (al vroeg overgenomen: oudhoogduits *churt*, *churz*; hetzelfde woord in *kot bie* 'vlak bij' en *kots* of *kottens* 'pas geleden, onlangs'), *kos* 'kost' (al oudhoogduits: *chosta*), (in) *o(r)der* '(in) orde', *porselein* 'porselein', *pos* 'paal' (zeer vroege ontlening), *possie* 'portie', *pottefulie* 'portefeuille', *schors* 'schors', *snorre* 'snor', *solderen* 'solderen', *sollesetant* 'sollicitant' en *sporthemd* 'overhemd'.

Verder komt de *o* nog voor in het klankwoord *kloppen* 'kloppen'.

De lange tegenhanger van de *o* is de *ao*, die heel dikwijls teruggaat op een westgermaanse lange *a* (*a:*), o.a. in *aos* 'aas (bij het vissen, kaarten); deugniet, slimmerd (in negatieve zin)' en *aozen* 'azen' in bijv. *Hee aost op dat baantie*, *aosem* 'adem', *baldaodig* 'baldadig', *blaoze* 'blaas' en *blaozen* 'blazen', *braon* 'braden', *daod* 'daad', *daonig* 'danig', *drao* 'langzaam', *draod* 'draad', *edaon* 'af, klaar', *gaon* 'gaan', *jao* 'ja', *kwaod* 'boos', *kwaole* 'kwaal', *laoten* 'laten', *maol* 'keer; maaltijd', *maond* 'maand', *maone* 'maan', *maot(e)* 'made, weide', *maote* 'maat (van meten)', *nao* (bijw) 'na', *nao* (vz) 'naar', *naod* 'naad', *naolde* 'naald', *Paosen* 'Pasen', *raad* 'raad', *raodsel* 'raadsel', *raozen* 'razen', *schaole* 'weegschaal', *schaop* 'schaap', *schrao* (minder vaak *schraol*) 'schraal, droog', *slaopen* 'slapen', *spaone* 'spaan' (in bijv. *klikspaone*, *schoemspaone* 'schuimspaan', *ruuispaone*), *spraou* 'spreeuw', *staon* 'staan', *straole* 'straal', *taoi-taoi* 'taai-taai', *vlaoge* 'vlaag', *vraogen* 'vragen', *waogen* (ww) 'wagen', *waopen* 'wapen', *zaod* 'koren', en waarschijnlijk ook in *klaover* 'klaver', *naozak* of *naosek* (met toonloze *e*) 'zak die de vrouwen

onder de bovenrok met banden om de middel dragen' (waarschijnlijk te lezen als middelnederlands *aessac*, *aesac* 'spijszak'), *zaoterdag* 'zaterdag', *zwaoger* 'zwager' (dit woord zou ook van een vorm met een korte *a* kunnen worden afgeleid) en mogelijk eveneens in *kraombedde* 'kraambed' en *kraome* 'kraam (op de markt); kraambed'.

In *haole* 'getakt ijzer of ketting waaraan men de ketel boven het vuur hangt' correspondeert de *ao* met *a:ha* (oudhoogduits *ha.hala* uit **hanhla*), in *slaon* 'slaan' met *aha* (oudsaksisch, oudhoogduits *slahan*), alsook in *staol* 'staal' (oudhoogduits *stahal*) en in *traone* 'traan' (oudhoogduits *trahan*).

Een westgermaanse *a* die denkkelijk vroeg is gerekt in open lettergreep (anders zou het een *ā* of *aa* geworden zijn) ligt ten grondslag aan de *ao* in *aovend* 'avond' (uitspraak: *aomd*) en *vastenaovend* 'vastenavond' (uitspraak: *vastenaomp*), waarschijnlijk ook in *maot* 'kameraad', *ofbraoke* 'afbraak' en mogelijk eveneens in *waofel* 'wafel' (in dit woord zou de *ao* ook op een lange *a* terug kunnen gaan).

Met een westgermaanse *o* die later is gerekt in open lettergreep correspondeert de *ao* in *aoven* 'oven' (uitspraak: *ao-m*), *belaoven* 'beloven', *baodem* 'bodem', *baoge* 'boog', *baole* 'bolderik' (dit wordt aan de westkant van de IJssel gezegd), *baoven* 'boven' (uitspraak: *bao-m*), *haopen* 'hopen', *knaoke* 'knook', *kaolen* 'kolen (om te stoken)' en *holtskaole* 'houtskool' en *paoten* (ww) 'poten'.

Van de *ao* in *aover* 'over' is niet volstrekt duidelijk of die op een westgermaanse *o* dan wel op een *u* teruggaat (in het Oudsaksisch bestaan vormen met *o* en *u* naast elkaar, in het Oudhoogduits met *u*). Dat geldt ook voor *staoken* 'stoken' (van dit woord ontbreken oudere vormen) en *staoven* 'stoven' (het Oudhoogduits heeft een vorm met *u*).

In *baoken* 'baken' gaat de *ao* terug op een westgermaanse *au* (in het Oudsaksisch *oo*, in het Oudhoogduits *ou*).

Leenwoorden met *ao* zijn *baoi* 'baai (bep. stof)', *daotum* 'datum', *kammeraod* 'kameraad', *klaos* (in 'n *hölt'n klaos* 'een houten klaas' en *Sunte- of Sundeklaos* 'Sinterklaas'), *kaoken* 'koken' (al vroeg ontleend, komt al in het Oudhoogduits voor), *naovenant* 'navenant', *nöttemuskaot* 'nootmuskaat', *pärmetaosie* 'familie', *paole* 'paal' (vroegte ontlening), *raoze* of *raos(e)* 'rose', *saldaot* 'soldaat', *spaosie* 'spatie', *straote* 'straat' (vroegte ontlening), *Sunt Jaopik* 'St. Jacob', *taofel* 'tafel' (vroegte ontlening) en waarschijnlijk ook *haos(t)* 'haast'.

Verder komt de *ao* nog voor in *praoten* 'praten' (een vrij jong klankwoord), *mārkaole* 'vlaamse gaai' (genoemd naar de grappenmaker *Markolf*) en *snaot* 'steel van de zicht'.

A en aa

De *a*, die klinkt als de *a* van ned. *dak*, gaat vrijwel altijd terug op een westgermaanse *a*, zoals in *achte* (telwoord) 'acht' (dus ook in *tachentig* of *tachtig* 'tachtig'), *achter* 'achter', *allenig* 'alleen', *allies* en *allens* 'onverschillig; hetzelfde, gelijk' (bijv. in *D'r bint gien twee mensen allens*), *an* 'aan', *angs(t)* 'angst', *-langen* in *anlangen* 'aanreiken', *appel* 'appel', *asse* 'as, overblijfsel bij verbranding', *baldaodig* 'baldadig', *balg* 'buiik', *balken* 'hooizolder', *banke* 'bank', *bas* 'schors', *blad* 'blad', *dag* 'dag', *dak* 'dak', *damp* 'damp, mist', *(be)danken* '(be)danken', *gaffel-* in *gaffeltand* 'oorworm', *galle* 'gal', *gammel* 'gammel, flauw, slap', *gang* of *gank* 'gang; vaart', *ganze* 'gans', *gast* 'gast', *gemak* 'gemak' en *makkelijk* 'gemakkelijk', *gevallig* 'gewenst', *glad* 'glad', *glas* 'glas', *grachte* 'gracht', *grammieterig* 'grimmig', *hakke* 'tuingereedschap: schoffel met blad naar onderen, met gebogen steel; arend van de zeis', *haksel* 'haksel', *half* 'half', *hals* 'kceel', *hand* 'hand', *kalf* 'kalf', *kamme* 'kam', *kamp* 'het hoogst gelegen stuk bouwland', *kaste* 'kast', *katte* 'kat', *klampe* 'klamp; kram', *klap* 'klap', *krabber* 'krabber', *krach* 'kracht', *land* 'land', *lang* of *lank* 'lang', *lange* 'lang' (bijv. in *Hoe lange waarj' door?*), *langzaam* 'langzaam', *latte* 'lat', *manlu* 'mannen', *meesta* 'meestal', *nach(t)* 'nacht', *nat* 'nat', *opbrannen* 'opbranden', *pad* 'pad (weg)', *panne* 'pan', *rad* 'rad', *slag* 'slag', *slank* 'slank', *smal* 'smal', *stal* 'stal', *tammee* 'straks', *tandpiene/tandzeerte* 'kiespijn', *tappen* 'tappen', *tonneband* 'hoepel', *trappe* 'trap', *trappelen* 'trappelen', *trad* 'pas, schrede', *vallen* 'vallen', *van* 'familienaam' (in bijv. *Zie nuumt 'm de Titte mar van zien van heet e Schurink*), *vange* 'rem voor de molenwicken', *vangst* 'liesplooï', *vannach* 'van-nacht', *vaste* 'vast (en zeker)', *vastenaovend* (uitspr: *-aomp*) 'vastenavond', *vat* 'vat', *veranderen* 'veranderen', *vergangen (jaar)* 'verleden' (ook *verleden*), *verlangen* 'verlangen', *wachen*, 'wachten', *wakker* 'wakker', *wal* 'wal', *walmen* 'walmen' (ook *zwalmen*), *wange* 'wang', *want* (voegw) 'want', *wante* 'want, handschoen', *was* '(bijen)was', *wat* 'iets', *zak* 'zak', *zat* 'genoeg, zat' en *zwad* (ongebruikelijk; liever *zwillie*; overkant IJssel *rille*) 'sneede gras; afgemaaid gras of hooi in een rij gelegd'. Waarschijnlijk is de *a* van de volgende woorden eveneens terug te voeren op een westgermaanse *a*: *drammen* 'zeuren van kinderen', *gast* of *gaste* 'groep bijeengezette korenschoven', *gasterd* 'smeerpoets' en *gasterig* 'vuil, ranzig', *hakke* 'hak (van een schoen)', *kaf* 'kaf', *kakstoel* 'kakstoel', *krange* 'binnenste buiten, dwars', *mangs* 'af en toe', *pak* 'pak', *pakkāzie* 'bagage' en *pakken* (ww) 'pakken', *schabullen* (accent valt op de tweede lettergreep) 'opruimen om huis', *schramme* 'schram, mager varken', *takke* 'tak', *wrange* (zn) 'hol' (ook *hol*), *zwak* 'zwak van gestel; lenig' en mogelijk eveneens in *zwalmen* (naast *walmen*) 'walmen'.

Leenwoorden met een *a* zijn *akkefietie* 'akkefietje', *allā* 'alla, vooruit!', *almenak* 'almanak', *amandel* 'amandel' (al vroeg ontleend), *anies* 'anijs', *apart* 'apart', *bak* 'bak', *dansen* 'dansen', *fezante* 'fazant', *jak* 'jak', *kachel* 'kachel' (al vroeg ontleend), *kalkoene* 'kalkoen', *kammeraad* 'kameraad', *kammenet* 'kabinet', *-kante* in bijv. *binnenkante* 'binnenkant', *kapabel* 'capabel', *kapot* 'kapot', *kappe* 'kap' (vroegere ontlening) (ook in *motorkappe* 'motorkap'), *karwei* 'karwei', *kestanje* 'kastanje' (vroegere ontlening), *kralle* 'kraal', *lampe* 'lantaarn', *lanteen(e)* 'lantaarn', *mangel* 'beetwortel', *marmotten* 'marmotten', *mars* 'lage, moerassige weide' (zeer vroegere ontlening), *natuur* 'aard', *opkallefateren* 'opredde, opknappen', *pandoer*, in *da's vas* – 'daar kun je van op aan', *paradijs-* in *paradijsappel* 'paradijsappel' (vroegere ontlening), *passeren* 'passeren', *petatter* 'oplawaai', *prakkezeren* 'prakkezeren', *psalm* 'psalm', *saggerijng* 'mopperig, humeurig', *saldaot* (niet goed te horen of een *a* dan wel een *o* wordt gezegd) 'soldaat', *strabant* 'streng, ontzag inboezemend', *straffe* 'straf', *vals* 'vals', *vekantie* 'vakantie', *veralderaosie* 'verbouwereerdheid' en *wanne* 'wan' (een vroegere ontlening).

Verder komt de *a* voor in *babbelegoegies* 'gekheid' (*babbelen* is een klanknabootsend woord), *smakken* 'smakken' (waarschijnlijk een klanknabootsend woord), *verhapstukken* 'bespreken en kritiek leveren; allerlei dingen doen' (vervorming uit *verhakstukken*), *vrach* 'vracht' (< germaans **fra-aihti*) en *zwam* 'lont bij een tondeldoos'.

Ook de lange tegenhanger van de *a*, de *aa*, gaat dikwijls terug op een westgermaanse *a*, die dan later in open lettergreep gerekt is. Dat is het geval in *benamelijk* (bij één persoon bekend) 'vooral', *dale* 'omlaag', *haam* 'nageboorte van een paard', *schale* 'schaal, dop, bast', *twalf* 'twaalf', *waaks* of *wāaks* (de juiste klank is moeilijk vast te stellen) 'waaks' en *water* 'water', en waarschijnlijk ook in *blage* 'klein, lastig kind', *gagel* 'gagel (plant)', *gapen* 'gapen', *laan* 'laan', *maatschappieje* 'maatschappij' en *snater* of *snāter* (de juiste klank is moeilijk vast te stellen) 'mond'.

Met een westgermaanse lange *a* (*a:*) correspondeert de *aa* van *dalijk* 'dadelijk', *gaaf* 'gaaf', *ja* 'ja' (ook *jao*), *kraaie* 'kraai' en waarschijnlijk ook de *aa* van *rapen* (zn) 'rapen'. Meestal is de westgermaanse *a:* in het dialect van Wijhe een *ao* geworden (z.d.); het is mogelijk dat de woorden met *aa* uit westgermaanse *a:* uit het Nederlands zijn overgenomen.

Leenwoorden met *aa* zijn *avontuur* 'avontuur', *durabel* 'durabel, kostbaar', *kanis* 'grote kop of neus', *kapabel* 'capabel', *miezerabel* 'miserabel', *riejaal* 'royaal', *sabel* 'sabel', *sukade* 'sucade', *vitrazje* 'vitrage' en *voerazje* 'foerage (voeder)'.

Verder komt de *aa* voor in *belazeren* 'belazeren, bedriegen' en (*bi'j'*) *belazerd* 'ben je niet goed wijs?', *kaatje* in 't *Is mie kaatje egaal* 'het maakt mij niets uit' en *snaai* 'snoepgoed'(ook *slikkerieje*).

Ei

De tweeklank *ei* (zie voor de *ij* hieronder; *ei* en *ij* worden op dezelfde wijze uitgesproken, nl. als in het Nederlands) komt in het dialect van Wijhe dikwijls voor als voortzetting van de westgermaanse *ai*, bijv. in *boekweite* 'boekweit' en *weite* 'tarwe', *ei* 'ei', *eisen* 'eisen', *geil* 'geil, welig', *gerei* 'spul', *halfscheid* 'halfweg', *heide* 'heide', *heilig* 'heilig', *klei* 'klei', *klein* 'klein', *leiden* 'leiden', *reis* 'keer, maal', *reize* 'reis', *steigeren* 'steigeren', *uutspreiden* 'uitspreiden', *veilig* 'veilig', *vleis* 'vlees', *weide* 'weide' en mogelijk in *geiselen* 'snel trippelen'.

Soms is de *ei* ontstaan uit westgermaans *ag(i)* of *eg(i)*, dan wel *ahi* of *ehi*: in *brien* 'breien' (oudsaksisch *bregdan*), *dweile* 'dweil' (oudhoogduits *dwahila*, *dwehila*), *feil* 'dweil' (**fagil*), *meid* 'bediende' en *meisie* 'meisje' (uit *maget*, bij *meisie* met diminutiefsuffix), en *zeise/zeisen* 'zcis' (oudsaksisch *segisna*).

Op een westgermaanse *a*: + umlautfactor is de *ei* terug te voeren in *dreien* 'draaien', *meien* 'maaien', *neien* 'naaien', *weien* 'waaien' en waarschijnlijk ook in *kreien* 'kraaien (nabootsen van het vogelgeluid)'.

Merkwaardig is de *ij* in *schijten* 'schijten', *schijthuis* 'w.c.' en *schijterd* (*bange schijterd*) of *schijtleerze* 'iemand die weinig durft'. Deze *ij* is terug te voeren op een westgermaanse lange *i*, die in de oostnederlandse dialecten in het algemeen niet tot *ij* is gediftongeed, maar *ie* is gebleven.

Leenwoorden met *ei* (*ij*) zijn *feit* 'feit', *fijn* 'fijn, mooi', *karwei* 'karwei', *plein* 'plein', *pleister* 'pleister', *porselein* 'porscein', *prei* 'prei', *saggerijneg* 'mopperig, humeurig' en *trein* 'trein'.

Verder komt de *ei* nog voor in *eileuver* 'ooievaar'.

Ui

De tweeklank *ui*, die in uitspraak niet van de nederlandse *ui* is te onderscheiden, komt in het dialect van Wijhe niet veel voor. In *bluisterig* 'stormachtig; met (rode) vlekken' zou deze klank terug kunnen gaan op de westgermaanse tweeklank *iū*, zoals oudnieuwonderlands *bluisteren* 'knetteren, schroeien'. In de oostnederlandse

dialekten wordt de (hier uit een oude *iu* ontstane) *uu* echter niet gediftonggeerd tot *ui*. Het woord *bluisterig* zou dus eigenlijk *bluusterig* moeten luiden. *Bluisterig* kan daarom wellicht beter worden opgevat als een ontleening aan nederduits *bleustern* 'glanzen, flakkeren'.

In *kuieren* 'kuieren', *lui* (bn) 'lui' en *sluier* 'sluier' gaat de *ui* terug op een diftong die zich al in het Middelnederlands en Middelnederduits als zodanig manifesteert (laat-middelnederlands *coyeren*, middelnederlands *loy*, *loey*, *leuy*, middelnederduits *sloier*, *sloiger*) en in de literatuur *ui*² wordt genoemd.

Veel woorden met *ui* zijn ontleend aan het (Oud)frans. Dat geldt voor *buis* 'wambuis', *fluiten* 'fluiten', waarschijnlijk ook voor *buis* 'buis' en mogelijk eveneens voor *buitelen* 'buitelen' en *trui* 'trui'. *Duit* 'duit' (ook in *vierduite* = vierduitenstuk) is waarschijnlijk aan de noordgermaanse talen ontleend.

Een lange vokaal *u*: ligt waarschijnlijk ten grondslag aan de *ui* van *kuif* 'kuif' en *zuivel* 'zuivel', een woord dat vroeger in het dialect van Wijhe niet voorkwam. In deze woorden is de lange *u*: gediftonggeerd tot *ui*, een verschijnsel dat in de dialecten van Oost-Nederland niet voorkomt. Ik veronderstel daarom dat beide woorden rechtstreeks uit het Nederlands zijn overgenomen.

Tenslotte komt de *ui* voor in *puin* 'puin', een jong woord waarvan de herkomst niet duidelijk is.

Au en ou

De *au* en de *ou* worden uitgesproken als in het Nederlands, er is dus geen verschil in uitspraak tussen beide.

De tweeklank *au* gaat terug op een westgermaanse *a*: (+ *w*) in *blauw* 'blauw', *flauw* 'flauw', *gauw* 'gauw', *grauw* 'grauw', *klauwe* 'klauw', *lauw* 'lauw', *ogenbrauwe* of *wenkbrauwe* 'wenkbrauw' en *rauw* 'rauw'.

Een germaanse *au* is voor een *-w* een *au* (of *ou*) gebleven: in *dauw* 'dauw', *houwen* 'slaan; hakken', *kauwe* 'kooi', *touw* 'touw' en *vrouwe* 'vrouw'.

Uit een *u*: is een *ou* (of *au*) ontstaan in *bouwen* 'ploegen; bouwen', en mogelijk ook in *wāarschouwen* 'waarschuwen' (deze *ou* zou ook uit een westgermaanse *iu* kunnen komen) en *kauwen* 'kauwen' (maar afleiding van germ. **keuwan* is ook mogelijk). Zeker ligt een westgermaanse *eu/iu* ten grondslag aan de *ou* van (*in de*) *rouw* 'rouw' en *trouwen* 'trouwen'.

De meervoudsvormen

Het suffix -en

In het dialect van Wijhe is de gewone meervoudsuitgang *-en*. Feitelijk wordt die *-en* in de meeste oostnederlandse dialecten, waaronder ook dat van Wijhe, nooit gehoord. De slot *-en* van meervouden, maar ook van andere woorden, wordt 'ingeslikt': de schwa in deze uitgang wordt niet of nauwelijks uitgesproken. Wat wel gehoord wordt, is een syllabedragende nasaal (*n* in bijv. *muren, göten, traonen*; *m* in bijv. *zweppen, bomen, ng* in bijv. *zakken, kringen*).

De meervoudsuitgang *-en* hecht zich o.m. aan woorden die op een beklemtoonde klinker uitgaan:

knee 'knie' – *kneeën* (mond. med: ook *knene*, zie bij *Het suffix -ne*) (of *knie*: – *knie:ën* (mond. med: ook *knie:ne*))

tee 'teen' – *teeën* (m.med.: ook *tene*) (of *tie*: – *tie:ën* (m.med.: ook *tie:ne*))

snee 'snee' – *sneeën* (of *snee*, in bijv. *veftien snee brood*: zie bij *Geen meervoudssuffix*)

zee 'zee' – *zeeën*

In *sprao* 'spreeuw' – *spraon* (inmiddels verouderd; tegenwoordig wordt altijd *spraos* gezegd) lijkt het meervoud gevormd te zijn door toevoeging van een *-n* die niet syllabedragend is, terwijl in *vlo* 'vlo' – *vlooien* (uitspr.: *vloojn*) van een 'overgangsklank' *j* sprake is.

In het meervoud van de woorden *beddestè* 'bedstee', *trè* 'trede' en *lā* 'la' wordt vóór de syllabedragende nasaal een lichte *d* gehoord: *beddestè^den* (uitspraak: *-stèè^d-n*; naast het meervoud *beddestèès* (m.med.); ook *berre-*), *trè^den* (uitspr.: *trèè^d-n*), *lā^den* (uitspr.: *lāā^d-n*). Die *d* moet gezien worden als 'restant' van de oudere vormen *-stède*, *trède*, *lāde*. In feite horen deze woorden dus thuis in de rij woorden op *-e* hieronder, waarbij door de aanhechting van het meervoudssuffix *-en* de schwa van het grondwoord wegvalt:

stippe 'stip' – *stippen* (uitspraak: *stip-m*)

piepe 'pijp om te roken' – *piepen*

pómpe 'pomp' – *pómpen*

ribbe 'rib' – *ribben*

lieste 'lijst' – *liesten*

bete 'biet' – *beten*

ānte 'eend' – *ānten* (m.med.)

bedde 'bed' – *bedden* (ook *berre* – *bedden* (m.med))

spinde 'spinde' – *spinden*

naolde 'naald' – *naolden*

speke 'spaa' – *speken*

nekke 'nek' – *nekken*

kärke 'kerk' – *kärken*

ārfe 'erwt' – *ārfen*
gārve 'schoof' – *gārven*
droe:ve 'druif' – *droe:ven*
wepse 'wesp' – *wepsen*
zeise 'zeis' – *zeisen*
musse 'mus' – *mussen*
hāgedisse 'hagedis' – *hāgedissen*
leerze 'laars' – *leerzen*
koe:ze 'kies' – *koe:zen*
ganze 'gans' – *ganzen*
velge 'velg' – *velgen*
rugge 'rug' – *ruggen*

blage 'klein, lastig kind' – *blāgen*
proeme 'pruim' – *proemen*
traone 'traan' – *traonen*
wanne 'wan' – *wannen*
wange 'wang' – *wangen*
mölle 'molen' – *möllen*
koe:le 'kuil' – *koe:len*
mere 'merrie' – *meren*
stāre 'ster' – *stāren*
kauwe 'kooi' – *kauwen*
buje 'bui' – *bujen*

Ook talloze woorden die op een of meer consonanten uitgaan krijgen de meervoudsuitgang *-en*. We noemen:

kop 'kop' – *koppen*
hengst 'hengst' – *hengsten*
elft 'steel' – *elften*
meid 'bediende' – *meiden*
stät 'staart' – *stätten*
börd 'bord' – *börden*
knoest 'knuist' (ook *knoes*) – *knoesten*
lot 'lot uit loterij' – *lotten* (m.med)(ook *loten*)
dink 'ding' – *dingen* (m.med: ook *dinge*)
pennink 'penning' – *penningen*
gank 'gang; vaart' (ook *gang*) – *gangen*
stuk 'stuk' – *stukken*
schölk 'schort' – *schölken*
book 'boek' – *boken*
leeuwerik 'leeuwerik' – *leeuweriken*
breef 'brief' – *breven* (uitspr: *bree-m*)
roof 'ruif' (ook *roe:f*) – *roven*
voes 'vuist' – *voesen*
wors 'worst' – *worsen*

dwārg 'dwerf' – *dwārgen*
lich 'licht' – *lichten*
balg 'buik' – *balgen*
nacht(t) 'nacht' – *nacht(t)en*
reem (*ee* tussen *ie* en *ee*) 'riem' – *remen*
helm 'helm' – *helmen*
ārm 'arm' – *ārmēn* (ook *ārms* (voorkeur voor *-en*))
dārm 'darm' – *dārmēn*
oorwōrm 'oorwurm' – *oorwōrmēn*
doem 'duim' – *doemen*
wezeboom 'paal over voer hooi of koren'
– *wezebomen*
steen 'steen' – *stenen*
gang 'gang; vaart' – *gangen*
buul 'buil, zak' – *bulen*
spöl 'spel' – *spöllen* (in: *de olde volks-spöllen*)
joor 'jaar' – *joren*

De meervoudsvormen *dingen* / *dinge*, *penningen* en *gangen* wijzen erop dat de zgn. onderliggende vorm (vgl. Booij 1981, p. 63) van *dink*, *pennink* en *gank* resp. *ding*, *penning* en *gang* is.

Bij sommige woorden met een korte klinker treedt in het meervoud rekking van deze klinker in open lettergreep op:

schip 'schip' – *schepen*
lief 'lijf' – *lie:ven* (m.med: naast uit-
 spraak: *lie:-m* ook: *lie:vn*)
dief 'dief' – *die:ven* (uitspraak: *die:-m*
 of *die:vn*)
hoef 'hoef' – *hoe:ven*

huus 'huis' – *huu:zen*
kruus 'kruis' – *kruu:zen*
luus 'luis' – *luu:zen*
moes 'muis' – *moe:zen*
kruud 'kruid' – *kruu:den*

Rekking en één graad verhoging van de klinker (zie het klinkerschema op p. 11) zien we in:

lot 'lot uit loterij' – *loten* (ook *lotten* (m.med))
gebod 'gebod' – *geboden*
slot 'slot' – *sloten*

Bij een aantal woorden met een *a* treedt in het meervoud niet alleen rekking op maar ook umlaut, d.w.z. dat de *a* in de klinkerruimte naar voren schuift:

blad 'blad' – *blāden*
dak 'dak' – *dāken*
dag 'dag' – *dāgen*
gat 'gat' – *gāten*
glas 'glas' – *glāzen*

pad 'pad' – *pāden*
rad 'rad' – *rāden*
slag 'slag' – *slāgen*
vat 'vat' – *vāten*

Het suffix -s

Een meervoud op -s hebben woorden die uitgaan op -er, -el, -em, -en(d) en -ing:

liester 'lijster' – *liesters*
beker 'beker' – *bekers* (of *bèker* – *bè-
 kers* (m.med))
wie:zer 'wijzer' – *wie:zers*
slinger 'slinger' – *slingers*
ledder 'ladder' – *ledders*
otter 'otter' – *otters*
kāmer 'kamer' – *kāmers*
schinkel 'ham' – *schinkels*
spiegel 'spiegel' (ook *spie.gel*) – *spiegels*

stēkel 'stekel' – *stēkels*
grundel 'grendel' – *grundels*
brummel 'braambes' – *brummels*
vleugel 'vleugel' – *vleugels*
slöttel 'sleutel' – *slöttels*
vogel 'vogel' – *vogels*
raodsel 'raadsel' – *raodsels*
bessem 'bezem' – *bessems*
dēken 'deken' – *dēkens*
rèkend 'rekening' – *rèkens*

rèkend 'rekening' – *rèkens*
zeisen 'zeis' – *zeisens*
bukken 'bokking' – *bukkens*
baoken 'baken' – *baokens*
leugen (uitspraak: *leu-ng*) 'leugen' – *leu-*
gens

knie:wàgen 'knicholte' – *knie:wàgens* (ook
knee-)
rèkening 'rekening' – *rèkenings* (ouder:
rèkend – *rèkens*)

Ook worden met *-s* gevormd (met uitval van de schwa waar die aan het wordeinde voorkomt):

steerne 'ster' – *steerns*
deerne 'meisje' – *deerns*
àrm 'arm' – *àrns* (ook *àrmen*; voorkeur: *-en*)
hoorn 'hoorn' – *hoorns*
zònne 'zoon' – *zòns*
beddestè 'bedstee' – *beddestèès* (m.med.) (daarnaast ook mv *beddestè^den*)
spraò 'spreeuw' – *spraos* (m.med; tijdens de enquête werd *spraon* opgegeven)

De verkleinwoorden hebben eveneens een meervoud op *-s*; daarbij verdwijnt de *-n* van het verkleinwoord, die overigens nauwelijks gehoord wordt:

wie:giⁿ 'wiegie' – *wie:gies*
spiegeltiⁿ of *spie:geltiⁿ* 'spiegelkje' – *spiegelties* of *spie:gelties*
tepeltiⁿ 'tepelkje' – *tepelties*
schepiⁿ 'scheepje' – *schepies*
kribbegiⁿ 'kribbetje' – *kribbegies*
blösiⁿ 'blaasje' – *blösies*

Het suffix *-ne*

Het meervoudssuffix *-ne* is improductief, d.w.z. uitbreiding van deze groep met nieuwe woorden is niet waarschijnlijk. In het materiaal van de schriftelijke enquête vonden we slechts drie woorden met een dergelijk meervoud. Telkens gaat het om een grondwoord dat eenlettergrepig is en uitgaat op een lange klinker. In twee van de drie gevallen is naast een meervoud op *-ne* ook een 'regelmatig' meervoud met *-en* mogelijk:

knee 'knie' – *knene* (ook *kneeën*) (of *knie:* – *knie:ne*, naast *knie:ën*)
tee 'teen' – *tene* (ook *teeën*) (of *tie:* – *tie:ne*, naast *tie:ën*)
scho 'schoen' – *schone* (ook *schoe:* – *schoe:ne*)

Het suffix -e

Ook het meervoudssuffix *-e* is improductief. Het hechtte zich kennelijk aan eenletter-grepige woorden, uitgaand op een medeklinker. De meervouden *dinge* en *hemde* duiden erop dat de zgn. onderliggende vorm (vgl. Booij 1981, p. 63) van *dink ding* is, en van *hemp hemd*:

been 'been' – *bene*

bees(t) 'beest' – *beeste*

dink 'ding' – *dinge* (m.med; ook *dingen*, uitspraak: *di-ng*)

hemp 'hemd' – *hemde*

Het suffix -er

Met *-er* worden de volgende meervouden gevormd:

wichter (all. mv.) 'kinderen'

ei 'ei' – *Eier*

kalf 'kalf' – *kalver*

en met het formeel dubbele meervoud *-ers*:

kind 'kind' – *kinders*

Uiteraard zijn de meervoudsvormingen met *-er* en *-ers* eveneens improductief.

Geen meervoudssuffix

Na een woord dat een aantal aanduidt, kan in enkele gevallen de enkelvoudsvorm blijven staan:

twee maond 'twee maanden'

veftien snee brood 'vijftien sneden'

vier pak waspoeier 'vier pakken'

tien bos stro 'tien bossen'.

De verkleinwoorden

Het dialect van Wijhe kent de volgende diminutiefsuffixen (verkleinwoorduitgangen): *-ieⁿ* (in bijv. *stukkieⁿ* 'stukje', *bergieⁿ* 'bergje'), *-tieⁿ* (in bijv. *bieltieⁿ* 'bijltje', *slötteltieⁿ* 'sleuteltje'), *-gieⁿ* (in bijv. *kringgieⁿ* 'kringetje', *eigieⁿ* 'eitje'), *-egieⁿ* (in bijv. *vellegieⁿ* 'velletje', *lammegieⁿ* 'lammetje') en *-pieⁿ* (in bijv. *bluumpieⁿ* 'bloempje', *reempieⁿ* 'riempje'). De *-n* van *-ien*, *-gien* etc. wordt nauwelijks gehoord, daarom noteren we hem in superschrift.

Na een bespreking van de klinkerwisseling in de verkleinwoordvorming volgt een overzicht van de verschillende suffixen waarmee de verkleinwoorden worden gevormd.

Klinkerwisseling in de verkleinwoordvorming

De achterklinkers: *oe*, *oe:* (de dubbele punt geeft aan dat het om een lange *oe* gaat), *ó*, *oo*, *o*, *ao*, *a* en *aa* worden bij de verkleinwoordvorming 'umgelautet' (als gevolg van de umlautsfactor in het diminutiefsuffix), d.w.z. schuiven in de klinkerruimte naar voren en worden respectievelijk een *uu*, *uu:*, *u*, *eu*, *ö*, *öö*, *ā* en *āā*. Enkele voorbeelden:

<i>poeste</i> 'puist' – <i>pusieⁿ</i>	<i>pot</i> 'pot' – <i>pöttieⁿ</i>
<i>koe:le</i> 'kuil' – <i>kuu:ltieⁿ</i>	<i>schaop</i> 'schaap' – <i>schöpieⁿ</i>
<i>knöbbel</i> 'knobbel' – <i>knubbeltieⁿ</i>	<i>wal</i> 'wal' – <i>wällegieⁿ</i>
<i>poorte</i> 'poort' – <i>peurtieⁿ</i>	<i>laan</i> 'laan' – <i>laāntieⁿ</i>

In de volgende woorden verandert de achterklinker echter niet:

<i>vloere</i> 'vloer' – <i>vloertieⁿ</i>
<i>hömmel</i> 'hommel' – <i>hömmeltieⁿ</i>
<i>jónge</i> 'jongen' – <i>jónggieⁿ</i> (ook <i>jöchieⁿ</i>)

Verkorting van de klinker in het verkleinwoord treedt op in

<i>hège</i> 'heg' – <i>heggieⁿ</i>

Verlenging van de klinker zien we in

<i>schip</i> 'schip' – <i>schepieⁿ</i>
<i>glas</i> 'glas' – <i>glāsieⁿ</i> (hier is uiteraard ook sprake van umlaut, evenals bij de volgende woorden)

blad 'blad' – *blāgie*ⁿ
pad 'pad' – *pāgien*

rad 'rad' – *rāgie*ⁿ
vat 'vat' – *vāgie*ⁿ

In al deze woorden is de lange klinker van het meervoud in het verkleinwoord overgenomen (vgl. *Schönfeld's Historische grammatica van het Nederlands*, p. 231).

Het suffix *-ie*ⁿ

Na obstruenten, dat zijn de explosieven (*p, t, k, b, d* en de *g* van *goal*) en de fricatieven (*f, s, ch, v, z, g*; zie ook Booij 1981, p. 28-29), die aan het wordeinde altijd stemloos zijn, wordt *-ie*ⁿ aangehecht. Na de obstruenten *p, t, k, f, v, s, z, g* en in een enkel geval *d* + volgende schwa wordt eveneens *-ie*ⁿ aangehecht, waarbij de schwa wegvalt en de *d, v, en z* stemloos worden. Bij de *g* is dat niet altijd het geval, of het is moeilijk te horen (zie de voorbeelden in de lijst):

schip 'schip' – *schepie*ⁿ (met rekking vokaal)
troep 'troep' – *trupie*ⁿ
dop 'dop' – *döppie*ⁿ
schaop 'schaap' – *schöpie*ⁿ
hemp 'hemd' – *hempie*ⁿ
stāt 'staart' – *stättie*ⁿ
scheut 'scheut van pijn' – *scheutie*ⁿ
hood 'hoed' – *heutie*ⁿ
pot 'pot' – *pöttie*ⁿ
lot 'lot (in loterij)' – *löttie*ⁿ (het mv hiervan is *leuties*, met de umlaut van de klinker van het meervoud *loten*)
maot(e) 'weide' – *mötie*ⁿ
maot 'kameraad' – *mötie*ⁿ
börd 'bord' – *börtie*ⁿ
boord 'boord' – *beurtie*ⁿ
boord 'baard' – *beurtie*ⁿ
maond 'maand' – *mööntie*ⁿ
hand 'hand' – *hāntie*ⁿ
stuk 'stuk' – *stukkie*ⁿ
book 'boek' – *beukie*ⁿ
doek (*oo* tussen *oo* en *oe*) 'doek' – *deukie*ⁿ
rok 'rok' – *rökkie*ⁿ

schölk 'schort' – *schölkie*ⁿ
brookzak 'broekzak' – *brookzākkie*ⁿ
leeuwerik 'leeuwerik' – *leeuwerikie*ⁿ
pennink 'penning' – *penninkie*ⁿ
drank 'drank' – *drānkie*ⁿ
lijf 'lijf' – *liefie*ⁿ
gij 'gift' – *giffie*ⁿ
breef 'brief' – *breffie*ⁿ
hef 'heft' – *heffie*ⁿ
kuif 'kuif' – *kuufie*ⁿ
hoef 'hoef' – *hufie*ⁿ
kalf 'kalf' – *kālfie*ⁿ (ook *kiesie*ⁿ)
bees 'beest' – *besie*ⁿ
vis 'vis' – *vissie*ⁿ
huus 'huis' – *husie*ⁿ
nös 'nest' – *nössie*ⁿ
voes 'vuist' – *vusie*ⁿ
(*t*) *bös* 'bos' – *bussie*ⁿ
wos 'worst' – *wössie*ⁿ
glas 'glas' – *glāsie*ⁿ (met rekking vokaal)
knech 'knecht' – *knechie*ⁿ
nach 'nacht' – *nāchie*ⁿ
bārg 'berg' – *bārgie*ⁿ
balg 'buik' – *bālgie*ⁿ

piepe 'pijp om te roken' – *piepie*ⁿ
grepe 'mestvork' – *grepie*ⁿ
zwepe 'zweep' – *zweppie*ⁿ
pómpe 'pomp' – *pumpie*ⁿ
bete 'biet' – *betie*ⁿ
nötte 'noot' – *nöttie*ⁿ
kloete 'kluit' – *klutie*ⁿ
poorte 'poort' – *peurtie*ⁿ
lote 'loot van een plant' – *leutie*ⁿ
rotte 'rat' – *röttie*ⁿ
maot(e) 'weide' – *mötie*ⁿ
wante 'want' – *wántie*ⁿ
kāārtē 'kaart' – *kāārtie*ⁿ
naolde 'naald' – *nööltie*ⁿ
vinke 'vink' – *vinkie*ⁿ
speke 'spaak' – *spekie*ⁿ
wèke 'woerd' – *wèkie*ⁿ (meer gebruikelijk: 'n kleine wèke)
kārke 'kerk' – *kārkie*ⁿ
struke 'struik' (ook *stroeke*) – *strukie*ⁿ
zökke 'sok' – *zökkie*ⁿ
stroeke 'struik' (ook *struke*) – *strukie*ⁿ
koke 'koek' – *keukie*ⁿ (liever: *möppie*ⁿ)
wolke 'wolk' – *wölkie*ⁿ
klokke 'klok' – *klökkie*ⁿ
banke 'bank' – *bānkie*ⁿ
bonestāke 'bonestaak' – *bonestākie*ⁿ
ārfe 'erwt' – *ārfe*ⁿ

gārve 'schoof' – *gārfe*ⁿ
droe:ve 'druif' – *druu:fie*ⁿ
zeise 'zeis' – *zeisie*ⁿ
kāsse 'kers' – *kāssie*ⁿ
fietstāsse 'fietstas' – *fietstāssie*ⁿ
hāgedisse 'hagedis' – *hāgedissie*ⁿ
wepse 'wesp' – *wepsie*ⁿ
gutse 'guts (beitel)' – *gutsie*ⁿ
mense 'mens' – *mensie*ⁿ
bie:ze 'bies' – *bie:sie*ⁿ
meze 'mees' – *mesie*ⁿ
bèze 'bes' – *bèsie*ⁿ
reize 'reis' – *reisie*ⁿ
ganze 'gans' – *gānsie*ⁿ
rie:ge 'rij' – *rie:gie*ⁿ (g wordt niet stemloos)
hège 'heg' – *heggie*ⁿ (met verkorting van de klinker) (g wordt stemloos)
wilge 'wilg' – *wilgie*ⁿ (niet duidelijk of de g stemloos wordt)
hārbārgē 'herberg' – *hārbārgie*ⁿ (niet duidelijk of de g stemloos wordt)
oge 'oog' – *eugie*ⁿ (g wordt stemloos)
trogge 'trog' – *tröggie*ⁿ (g wordt stemloos)
blage 'klein, lastig kind' – *blāgie*ⁿ (niet duidelijk of de g stemloos wordt)

Wordt *-ie*ⁿ gehecht aan een obstruentencluster eindigend op *-t*, dan valt deze *-t* weg:

hengst 'hengst' – *hengsie*ⁿ
knoest 'knuist' – *knusie*ⁿ
elft 'steel' – *elfie*ⁿ

Na een obstruentencluster op *-t* waar een schwa op volgt, vallen zowel de *-t* als de schwa weg:

gewulfte 'gewelf' – *gewulfie*ⁿ
lieste 'lijst' – *liesie*ⁿ
poeste 'puist' – *pusie*ⁿ

kaste 'kast' – *kassie*ⁿ
gezichte 'gezicht' – *gezichie*ⁿ
grachte 'gracht' – *grāchie*ⁿ

Het suffix *-tie*ⁿ

Na een *l*, *r* of *n* (na een dentale sonorant, vgl. Booij 1981, p. 36-37) of een cluster hiervan, met daaraan voorafgaand een lange vokaal of een korte *ie*, *uu* of *oe*, en eventueel gevolgd door een schwa, die dan verdwijnt, wordt *-tie*ⁿ aangehecht.

<i>zwien</i> (niet gebruikelijk) 'zwijn' – <i>zwientie</i> ⁿ	<i>kruun</i> 'kruin' – <i>kruuntie</i> ⁿ
<i>been</i> 'been' – <i>beentie</i> ⁿ	(<i>n</i>) <i>broene</i> 'bruine' – (<i>n</i>) <i>bruuntie</i> ⁿ
<i>laan</i> 'laan' – <i>laantie</i> ⁿ	<i>maone</i> 'maan' – <i>mööntie</i> ⁿ
<i>hoorn</i> 'hoorn' – <i>heurtie</i> ⁿ	<i>biele</i> 'bijl' – <i>bieltie</i> ⁿ
<i>beer</i> 'beer' – <i>beertie</i> ⁿ	<i>koe:le</i> 'kuil' – <i>kau:ltie</i> ⁿ
<i>scheur(e)</i> 'scheur' – <i>scheurtie</i> ⁿ	<i>straole</i> 'straal' – <i>strööltie</i> ⁿ
<i>jaar</i> 'jaar' – <i>jeurtie</i> ⁿ	<i>niere</i> 'nier' – <i>nierdie</i> ⁿ
<i>buul</i> 'buil, zak' – <i>buultie</i> ⁿ	<i>mere</i> 'merrie' – <i>meertie</i> ⁿ
<i>stoel</i> 'stoel' – <i>steultie</i> ⁿ	<i>mure</i> 'muur' – <i>muurtie</i> ⁿ
<i>maol</i> 'maal' – <i>mööltie</i> ⁿ	<i>vloere</i> 'vloer' – <i>vloertie</i> ⁿ
<i>knie:ne</i> 'konijn' – <i>knie:ntie</i> ⁿ	<i>zwoe</i> 'zwoerd' – <i>zweurtie</i> ⁿ
<i>steerne</i> 'ster' – <i>steerntie</i> ⁿ	<i>ore</i> 'ader' – <i>eurtie</i> ⁿ
<i>deerne</i> 'meisje' – <i>deerntie</i> ⁿ (of <i>deertie</i> ⁿ)	<i>ore</i> 'aar' – <i>eurtie</i> ⁿ

Ook na een *l* of *r* voorafgegaan door een schwa, of na een syllabedragende nasaal volgt het suffix *-tie*ⁿ:

<i>schinkel</i> 'ham' – <i>schinkeltie</i> ⁿ	<i>hōmmel</i> 'hommel' – <i>hōmmeltie</i> ⁿ (geen umlaut!)
<i>richel</i> 'richel' – <i>richeltie</i> ⁿ	<i>knōbbel</i> 'knobbel' – <i>knubbeltie</i> ⁿ
<i>gevel</i> 'gevel' – <i>geveltie</i> (<i>n</i>)	<i>wortel</i> 'wortel' – <i>wörteltie</i> ⁿ
<i>spiegel</i> 'spiegel' – <i>spiegeltie</i> ⁿ (ook <i>spie:gel</i>)	<i>taofel</i> 'tafel' – <i>töfeltie</i> ⁿ
<i>zwengel</i> 'zwengel' – <i>zwengeltie</i> ⁿ	<i>raodsel</i> 'raadsel' – <i>röödseltie</i> ⁿ
<i>brandnettel</i> 'brandnetel' – <i>brandnettel-tie</i> ⁿ	<i>nāgel</i> 'nagel' – <i>nāgeltie</i> ⁿ
<i>stēkel</i> 'stekel' – <i>stēkeltie</i> (<i>n</i>)	<i>liester</i> 'lijster' – <i>liestertie</i> ⁿ
<i>wārvēl</i> 'wervel' – <i>wārveltie</i> ⁿ	<i>wie:zer</i> 'wijzer' – <i>wie:zertie</i> ⁿ
<i>grundel</i> 'grendel' – <i>grundeltie</i> ⁿ	<i>slinger</i> 'slinger' – <i>slingertie</i> ⁿ
<i>krummel</i> 'kruimel' – <i>krummeltie</i> ⁿ	<i>beker</i> 'beker' – <i>bekertie</i> ⁿ
<i>beugel</i> 'beugel' – <i>beugeltie</i> ⁿ	<i>ledder</i> 'ladder' – <i>leddertie</i> ⁿ
<i>slōttel</i> 'sleutel' – <i>slōtteltie</i> ⁿ	<i>kāmer</i> 'kamer' – <i>kāmertie</i> ⁿ
<i>stōppel</i> 'stoppel' – <i>stōppeltie</i> ⁿ	<i>dēken</i> 'deken' – <i>dēkentie</i> ⁿ
<i>vogel</i> 'vogel' – <i>veugeltie</i> ⁿ	<i>zeisen</i> 'zeis' – <i>zeisentie</i> ⁿ
<i>trōffel</i> 'truffel' – <i>truffeltie</i> ⁿ	<i>vārken</i> 'varken' – <i>vārkentie</i> ⁿ
	<i>kuken</i> 'kuiken' – <i>kukentie</i> ⁿ

bukken 'bokking' – *bukkentie*ⁿ
gulden 'gulden' – *guldentie*ⁿ
keuken 'keuken' – *keukentie*ⁿ

leugen (uitspr: *leu-ng*) 'leugen' – *leu-*
*gentie*ⁿ
baaken 'baken' – *bökentie*ⁿ

Het bijwoord *effen* (uitspraak: *efm*) 'even' heeft ook een verkleinwoord, nl. *effenties* 'eventjes', en sluit zich dus aan bij de hierboven gegeven woorden met syllabedragende nasaal.

*Rèkentie*ⁿ 'rekeningetje' is het verkleinwoord van *rèkening*. Dit verkleinwoord is eigenlijk gevormd op basis van het oudere *rèkend* 'rekening'.

Ook de woorden *tee* of *tie*: 'teen' en *scho* of *schoe*: 'schoen' hebben een verkleinwoord met *-tie*ⁿ, nl. *teentie*ⁿ en *schuuntie*ⁿ. Beide woorden hebben echter ook een regelmatig verkleinwoord, nl. op *-gie*ⁿ (zie hieronder, bij de bespreking van het suffix *-gie*ⁿ). Vermoedelijk zijn beide verkleinwoorden met *-tie*ⁿ 'overgenomen' uit het Nederlands ('vertalingen' in het dialect van *teentje* en *schoentje*).

Het suffix *-gie*ⁿ

Na een lange vokaal of diftong (= tweeklank) wordt *-gie*ⁿ aangehecht:

knee 'knie' – *knegie*ⁿ (ook *knie*: – *knie:gie*ⁿ)
tee 'teen' – *tegie*ⁿ (ook *tie*: – *tie:gie*ⁿ)
zee 'zee' – *zegie*ⁿ
trè 'trede' – *trègie*ⁿ
ei 'ei' – *eigie*ⁿ
scho 'schoen' – *scheugie*ⁿ (naast *schoe*: – *schuu:gie*ⁿ)
stro 'stro' – *streugie*ⁿ
lā 'la' – *lāgie*ⁿ
trui 'trui' – *truigie*ⁿ

Ook na *ng*, *w* en *j* (+ schwa) volgt *-gie*ⁿ. De eventueel aanwezige schwa valt in het verkleinwoord weg. Bij *dink* en *gang/gank* is het kennelijk de (onderliggende) vorm op *-ng* en niet de *-nk* die de keuze van het suffix bepaalt, maar bij *pennink* 'penning' (onderliggend: *penning*) – *penninkie*ⁿ (zie boven, bij *-ie*ⁿ) is dat niet het geval. Enkele voorbeelden:

kringe 'kring' – *kringgie*ⁿ
jónge 'jongen' – *jónggie*ⁿ (ook *jöchie*ⁿ)

wange 'wang' – wānggieⁿ (ook wāngegieⁿ)
touw 'touw' – touwgieⁿ
kauwe 'kooi' – kauwgieⁿ
wenkbrauwe – wenkbrauwgieⁿ
buje 'bui' – buujgieⁿ
dink 'ding' – dinggieⁿ (ook diggieⁿ (m.med.))
spróng 'sprong' – sprunggieⁿ
gang/gank 'gang, vaart' – gānggieⁿ

Een klein aantal woorden op de obstruent *-t* krijgt niet het verwachte suffix *-ieⁿ* (zie boven), maar eveneens *-gieⁿ*, waarbij de *-t* wordt gedeleerd:

draod 'draad' – drögieⁿ
blad 'blad' – blāgieⁿ (over de rckking van de vokaal: zie boven, bij *Klinkerwisseling*)
gat 'gat' – gāgieⁿ
pad 'pad' – pāgieⁿ
rad 'rad' – rāgieⁿ
vat 'vat' – vāgieⁿ

Bij de volgende woorden wordt eveneens *-gieⁿ* aangehecht, echter zonder dat de schwa wegvalt. Het gaat om woorden met een korte vokaal die geen schwa is en geen korte *ie*, *uu* of *oe*, gevolgd door een *b*, *d*, *m*, *n*, *l* of *r*. *Spinde* neemt in onderstaande lijst een aparte positie in (korte vokaal + *n* + *d*; vgl. *naolde* – *nööltieⁿ*, met het suffix *-ieⁿ*). *Wange* heeft zowel het te verwachten verkleinwoord *wānggieⁿ* (zie boven) als *wangegieⁿ*. Bij *viele* lijkt het vkw *vieltieⁿ* op zijn plaats (zie bij het suffix *-tieⁿ*), maar het verkleinwoord is toch *vielegieⁿ*.

ribbe 'rib' – ribbieⁿ
stóbbe 'stobbe' – stubbieⁿ
bedde 'bed' – beddieⁿ (ook uitgesproken als: *berre*)
pādde 'pad' – paddieⁿ
todde 'vod, lap' – töddieⁿ
spinde 'spinde' – spindieⁿ
vimme 'vim (100 bos)' – vimmieⁿ
kamme 'kam' – kāmmeⁿ
spinne 'spin' – spinnieⁿ
denne 'denneboom' – dennieⁿ
zönne 'zoon' – zönnieⁿ

āāltentónne 'gierton' – āāltentunnieⁿ
wange 'wang' – wānggieⁿ (ook wānggieⁿ)
viele 'vijl' – vielegieⁿ
bille 'dij' – billegieⁿ
stelle 'steel' – stellegieⁿ
krulle 'krul' – krullieⁿ
mölle 'molen' – möllieⁿ
bólle 'stier' – bullegieⁿ
stārre 'ster' – stārrieⁿ
snorre 'snor' – snōrrieⁿ

Het suffix *-egie*ⁿ

Na een korte vokaal die geen schwa is en geen korte *ie*, *uu* of *oe*, gevolgd door *m*, *n*, *l* of *r*, wordt *-egie*ⁿ aangehecht. Voorbeelden zijn:

lam 'lam' – *lammegie*ⁿ
man 'man' – *männegie*ⁿ
vel 'vel' – *vellegie*ⁿ

hol 'hol' – *höllegie*ⁿ
wal 'wal' – *wällegie*ⁿ
hor 'hor' – *hörregie*ⁿ

Het suffix *-pie*ⁿ

De verkleinwoorduitgang *-pie*ⁿ komt achter woorden op *-m(e)*, behalve wanneer de *m* onmiddellijk voorafgegaan wordt door een korte vokaal (in die gevallen wordt *-gie*ⁿ of *-egie*ⁿ aangehecht, z.b.). Wanneer de onmiddellijk aan de *m* voorafgaande vokaal echter een korte *ie*, *uu*, *oe* of schwa is, wordt wèl *-pie*ⁿ aangehecht. De eventuele schwa volgend op de *-m* verdwijnt. Voorbeelden:

bloeme 'bloem' – *bluumpie*ⁿ
reem (het is niet duidelijk te horen of in dit woord een *ee* dan wel een *ie* gezegd wordt) 'riem' – *reempie*ⁿ
disselboom 'dissel' – *disselbeumpie*ⁿ
lichem 'lichaam' – *lichempie*ⁿ
baodem 'bodem' – *bödempie*ⁿ
helm 'helm' – *helmpie*ⁿ

arm 'arm' – *ärmpie*ⁿ
oorwörm 'oorwurm' – *oorwörmpie*ⁿ
doem 'duim' – *duumpie*ⁿ
boom 'boom' – *beumpie*ⁿ
weezeboom 'paal over voer hooi of koren' – *weezebeumpie*ⁿ
kieme 'kiem' – *kiempie*ⁿ
plume 'pluim' – *pluumpie*ⁿ

Geen zelfstandig naamwoord maar bijwoord is

èèm 'even' – *èèmpies* 'eventjes'

Geen verkleinwoordvorm

Volgens het materiaal van de enquête hebben de volgende woorden geen aparte verkleinwoordvorm:

moel 'muil'
sloeke 'keel'
koe:ze 'kies' – *kleine koe:ze*
sprao 'spreeuw' – *jonge sprao*

gast 'gast' – *kleine gast*
wanne 'wan' – *kleine wanne*
gräve 'sloot'.

De werkwoorden

De infinitief

Bieten 'bijten' wordt uitgesproken als *biet-n*, *kennen* 'kennen' als *ken-n*, *drieven* 'drijven' als *drie:-m* (de dubbele punt achter de *ie*, *uu* of *oe* wijst op een lange klinker; voor *-r* zijn deze klinkers altijd lang), *vliegen* 'vliegen' als *vlie:-ng*: de *-en*, die we wel schrijven, wordt dus niet gehoord. Wat we wel horen, is een syllabedragende nasaal.

Het verleden deelwoord

Het verleden deelwoord wordt niet gevormd door het voorvoegsel *ge-*, zoals in het Nederlands, maar door *e-*: *evreuren* 'gevroren', *estaofd* 'gestoofd'. Evenals in het Nederlands, ontbreekt dit voorvoegsel in bijv. *verleuren* 'verloren', *bedrögen* 'bedrogen' en *genezen* (verl. deelw.) 'genezen'. Bij zwakke werkwoorden gaat het verleden deelwoord, als in het Nederlands, uit op *-t(-d)*: *edeupt* 'gedoopt', *espoord* 'gespaard'. Die *-t* ontbreekt wel eens, zoals in *emāk* 'gemaakt', *edach* 'gedacht', *ezöch* 'gezocht', *eköch* 'gekocht' en *ebrach* 'gebracht'. Het verleden deelwoord van de sterke werkwoorden gaat uit op *-en*: *eklommen* (uitspr: *eklum-m*) 'geklommen', *of-esleten* (uitspr: *of-esleetn*) 'afgesleten'.

De persoonsvormen

De tegenwoordige tijd

De 1e persoon enk. o.t.t. gaat doorgaans op *-e* uit: ik *biete* 'bijt', ik *beginne* 'begin', ik *schelle* 'scheld', behalve wanneer de stam op een klinker uitgaat: ik *lie*: 'lijd' (van het werkwoord *lie:n*), ik *do* 'doe', ik *stao* 'sta', ik *brao* 'braad'. Ook ontbreekt de *-e* in ik *hoof* 'hoef' (maar ik *hove* komt ook voor) en ik *bin* 'ben'.

Bij inversie (omkering van onderwerp en persoonsvorm) verdwijnt de *-e*: *biet ik* 'bijt ik', *drie:f ik* (de *f* is hier stemhebbend als gevolg van de onderliggende *v* of door de volgende klinker) 'drijf ik', *schel ik* 'scheld ik'.

In het verleden heeft de vorm van de 2e persoon mv. o.t.t. de oorspronkelijke vorm van de 2e persoon enk. o.t.t. verdrongen, doordat het persoonlijk voornaamwoord *du* uit het taalgebruik verdween. De 2e persoon enk. o.t.t. gaat nu, evenals de 2e pers. mv. o.t.t. (en de 1e en 3e pers. mv. o.t.t., zie hierna) uit op *-t*: *iej kriegt*

likt 'ligt' (de *g* zal hier geassimileerd zijn aan de *t*), *iej kroept* 'kruipt'. Bij inversie valt de *-t* weg: *krieg ie, lig ie, kroep ie*.

Ook de 3e persoon enk. o.t.t. wordt gevormd met de uitgang *-t*: *hee stärf* 'sterft', *hee kreit* 'kraait', *hee volt* 'vouwt'.

De meeste sterke en veel onregelmatige werkwoorden hebben echter klinkerwisseling in de 3e persoon enk. o.t.t.: de klinker van de 3e pers. enk. o.t.t. wordt ten opzichte van de stamklinker doorgaans verlaagd en/of gepalataliseerd (naar voren geschoven) en/of verkort, en daarbij soms gerond. Wanneer dit het geval is, dan krijgt de stam in de 3e pers. enk. o.t.t. geen *-t*. Enkele voorbeelden:

<i>strieken</i> 'strijken'	<i>hee strik</i> (1 graad verlaging)
<i>verlie:zen</i> 'verliezen'	<i>hee verlös</i> (2 graden verlaging, verkorting en ronding)
<i>zeuken / zuken</i> 'zoeken'	<i>hee zöch</i> (1 / 2 graden verlaging, verkorting)
<i>spreken</i> 'spreken'	<i>hee spre</i> k (verkorting)
<i>lopen</i> 'lopen'	<i>hee löp</i> (1 graad verlaging, palatalisering en verkorting)
<i>zoe:gen</i> 'zuigen'	<i>hee zög</i> (2 graden verlaging, palatalisering en verkorting)
<i>slao:pen</i> 'slapen'	<i>hee slöp</i> (palatalisering, verkorting)

De hele 3e klasse der sterke werkwoorden – die hierna, bij de sterke werkwoorden aan de orde komt – kent geen klinkerwisseling en heeft dus in de 3e persoon enk. o.t.t. de uitgang *-t*:

<i>dwingen</i> 'dwingen'	<i>hee dwingt</i>
<i>träffen</i> 'treffen'	<i>hee träft</i>
<i>zwellen</i> 'zwellen'	<i>'t zwelt</i>

Er zijn echter enkele werkwoorden die zich aan deze regel onttrekken, in die zin dat ze in de 3e persoon zowel klinkerwisseling als de uitgang *-t* hebben. Bijv:

<i>kie:ven</i> 'kijven'	<i>hee kie:ft</i> (regelmatig: geen klinkerwisseling, dus <i>-t</i>), maar daarnaast: <i>hee kift</i> (deze vorm werd door de informantengroep opgegeven en wordt nu nog een enkele keer gehoord)
<i>vallen</i> 'vallen'	<i>hee völt</i>

Geen echte uitzondering vormen:

<i>bie:n</i> 'bieden'	<i>hee böt</i> (<i>-t</i> hoort bij de stam als men onderliggend <i>bieden</i> aanneemt)
<i>lie:n</i> 'lijden'	<i>hee lit</i> (id., onderliggend <i>lieden</i>)
<i>snie:n</i> 'snijden'	<i>hee snit</i> (id., onderliggend <i>snieden</i>)
<i>brannen</i> 'branden'	<i>hee bränt</i> (id., onderliggend <i>branden</i>)
<i>hollen</i> 'houden'	<i>hee hölt</i> (id., onderliggend <i>holden</i>)

<i>hollen</i> 'houden'	<i>hee hölt</i> (id., onderliggend <i>holden</i>)
<i>braon</i> 'braden'	<i>hee bröt</i> (id., onderliggend <i>braoden</i>)
<i>zie:n</i> 'zien'	<i>hee zut</i> (- <i>t</i> blijft staan na stam die uitgaat op een klinker)
<i>slaon</i> 'slaan'	<i>hee slöt</i> (id.)

Het tegenovergestelde: klinkerwisseling noch uitgang *-t*, komt ook voor:

<i>liggen</i> 'liggen'	<i>hee lig</i>
<i>zeggen</i> 'zeggen'	<i>hee zeg</i>

De meervoudsvormen van de tegenwoordige tijd gaan alle uit op *-t*: *wie spint, ule spint, zie spint* 'wij/jullie/zij spinnen', *wie drie:ft, ule drie:ft, zie drie:ft* 'drijven', *wie likt, ule likt, zie likt* 'liggen' (de *k* is het gevolg van assimilatie).

Bij inversie verandert de uitgang: in de 1e pers. mv. vervalt de *-t*, maar wordt een *-e* toegevoegd: *ligge wie, spinne wie*, echter niet bij *drie:ven*: *drie:f wie*. De *-t* vervalt niet in *zie:t wie* 'zien we', maar vaker hoort men *zie:w*.

In de 2e en 3e pers. mv. vervalt de *-t* bij inversie soms: wel in *drie:f ule* (met stemhebbende *f* als gevolg van onderliggende *v* of volgende klinker), *drie:f ze, lig ule* (maar de *-t* blijft staan in *likt ze*), *sprèèk ule, sprèèk ze*; niet in *spint ule, spint ze, klimt ule, klimt ze* en *zie:t ule, zie:t ze*, waarnaast ook *zie: ule*.

De verleden tijd

De onvoltooid verleden tijd (o.v.t.) wordt niet zo vaak gebruikt. Liever drukt men een handeling of een gebeurtenis die zich in het verleden heeft afgespeeld uit door middel van het verleden deelwoord. Men zegt vaker: *hee hef em eslägen* dan *hee sleug em*. De o.v.t. lijkt vooral als stijlmiddel gebruikt te worden, is direkter dan de constructie met een deelwoord, die meer afstand schept.

Bij de zwakke werkwoorden wordt de o.v.t. gevormd d.m.v. de uitgang *-en*. Dat geldt voor alle personen: *ik drukken* 'duwde', *iej weven* 'weefde', *hee lippen* 'hulde', *wie kennen* 'kenden', *ule sporen* 'spaarden', *zie belaoven* 'beloofden'. In *wie braoden* 'braadden' en *wie branden* 'brandden' (bij resp. *braon* en *brannen*) lijkt de verleden tijd op *-den* uit te gaan. Waarschijnlijk moeten we bij deze werkwoorden echter uitgaan van een onderliggende infinitiefvorm *braoden*, resp. *branden* (vgl. ook de boven reeds gegeven 3e pers. enk. o.t.t. vormen *bröt* en *bränt*).

De sterke werkwoorden

De sterke werkwoorden worden door de historische grammatici ingedeeld in 6 klassen, met verschillende ablaatreeksen (zie bijv. Van Bree 1987, par. 36). In deze 6 groepen zal ik ook de sterke werkwoorden in het dialect van Wijhe trachten in

te delen. Van elk werkwoord geef ik de volgende stamtijden (wanneer die niet allemaal in het materiaal van de schriftelijke enquête te vinden waren, heb ik ze nagevraagd):

1. de infinitief
2. de 3e pers. enk. o.t.t.
3. de 3e pers. enk. o.v.t.
4. de 1e (2e en 3e) pers. mv. o.v.t.
5. het verleden deelwoord.

Doorgaans wordt in de ablautreeksen de 3e pers. enk. o.t.t. niet genoemd, maar omdat in het dialekt van Wijhe (en veel andere oostnederlandse dialecten) de 3e pers. enk. o.t.t. van veel sterke werkwoorden gekenmerkt wordt door klinkerwisseling, heb ik deze stamtijd aan de reeks toegevoegd (zoals ook Sassen 1953, p. 111 e.v. deed).

In het navolgende overzicht zal blijken dat veel van oorsprong sterke werkwoorden inmiddels zwakke vormen hebben gekregen. Het omgekeerde verschijnsel: een zwak werkwoord dat sterk wordt, komt in een enkel geval ook voor.

Klasse 1

De 1e klasse van de sterke werkwoorden had in het Oudsaksisch de klinkerwisseling *i*: – *ê* – *i* – *i*. Bijv.

sti:gan – *stêg* – *stigun* – *gistigan* 'stijgen'. In het Middelnederlands werd dat:

stigen – *steeg* – *stegen* – *gestegen*, en in het Nieuwnederlands:

stijgen – *steeg* – *stegen* – *gestegen*. Volgens deze klasse gaan in het dialekt van Wijhe:

bieten 'bijten' – *bit* (3e pers. enk. o.t.t.; zoals gezegd is deze vorm toegevoegd aan het 'traditionele' rijtje om de klinkerwisseling in de 3e pers. enk. o.t.t. te laten zien) – *beet* – *beten* – *ebeten*, *griepen* 'grijpen' – *grip* – *greep* – *grepen* – *egrepen*, *drie:ven* 'drijven' – *drif* – *dreef* – *dreven* – *edreven* en de werkwoorden *strieken* 'strijken', *smieten* 'smijten', *kniepen* 'knijsen', *drieten* 'schijten', *slieten* 'slijten', *krie:gen* 'krijgen', *schrie:ven* 'schrijven' en *zwie:gen* 'zwingen'. Bij alle werkwoorden uit deze klasse wordt de klinker van de 3e pers. enk. o.t.t. ten opzichte van de stamklinker één graad verlaagd, en waar van toepassing, verkort.

Kie:ven 'kijven' is gedeeltelijk zwak geworden: de 3e pers. enk. o.t.t. is (*hee*) *kie:ft*, maar daarnaast: (*hee*) *kift* (dus met klinkerwisseling + *-t*, zie boven, bij mijn bespreking van de persoonsvormen), de verleden tijd is *kieven*, een zwakke vorm. Het verl. deelw. heeft nog de sterke vorm *ekeven*.

Ook *rie:zen* 'rijzen' is deels zwak: *'t mûâl rie:st* (daarnaast nog: *ris*), de verleden tijd is *rie:zen*, de zwakke vorm. Het verl. deelw. is evenals bij *kie:ven* sterk: *erezen*. *Lie:n* 'lijden' en *snie:n* 'snijden' hebben een 3e pers. enk. o.t.t. op *-t* (*hee lit*, *snit*) en een 3e pers. enk. o.v.t. op *-d* (*hee leed*, *sneed*) die verklaard kan worden uit de onderliggende vormen *lieden* en *snieden* (zie bij *De persoonsvormen*). In de

meervoudsvorm van de verleden tijd en in het verleden deelwoord verdwijnt die *d* dan weer: (*wie*) *leen*, *sneen*; *eleen*, *esneen*.

Klasse 2

De werkwoorden uit deze klasse hadden in het Oudsaksisch klinkerwisseling als in

biodan – *bôd* – *budun* – *gibodan* 'bieden', waarbij moet worden opgemerkt dat de 1e categorie (infinitief) ook een *u*: kon hebben, zoals *lu:kan* 'luiken'. In het Middelnederlands werd het

bieden – *bood* – *boden* – *geboden* (*luken*)

en in het Nieuwnederlands

bieden – *bood* – *boden* – *geboden* (*luiken*).

In het dialect van Wijhe horen bij deze klasse:

bie:n 'bieden' – *bôt* (de klinker van de 3e pers. enk. o.t.t. wordt in deze klasse altijd een *ö*, ongeacht de klinker van de infinitief) – *beude* – *beuden* – *eböden* of *eböön*, *geten* of *gie:ten* 'gieten' – *göt* – *geut* – *geuten* – *egöten*, *vlie:gen* 'vliegen' – *vlög* – *vleug* – *vleugen* – *evlögen*, *zoe:gen* 'zuigen' – *zög* – *zeug* – *zeugen* – *ezögen* en nog een aantal andere werkwoorden: *bedrie:gen* 'bedriegen', *lie:gen* 'liegen', *scheten* 'schieten', *bu:gen* 'buigen', *kroepen* 'kruipen', *zoepen* 'zuipen', *stoe:ven* 'stuiven', *schoe:ven* 'schuiven' en *versloeken* 'verslikken'. Van dit laatste werkwoord zijn ook zwakke vormen bekend: de o.v.t. *versloeken* en het verl. deelw. *verslikt*.

In *verlie:zen* 'verliezen' en *vrie:zen* 'vriezen' heeft het verleden deelwoord de klank *eu* i.p.v. *öö*; waarschijnlijk naar analogie van de verleden tijdvormen.

Kloe:ven 'kluiven' is bijna helemaal zwak geworden: de 3e pers. enk. o.t.t. is *kloe:ft*, de verl. tijd is ook zwak (*kloe:ven*), alleen het verl. deelw. is nog sterk: *eklöven*. Ook *fluiten* 'fluiten' heeft zwakke vormen gekregen: *fluit* – *fluiten*/*fleut* *fluiten*/*fleuten* – *efluit*. De sterke vormen van dit werkwoord zijn inmiddels verouderd.

Klasse 3

Deze klasse bevat werkwoorden die in het Oudsaksisch in het verleden deelwoord een *o*, en andere die in het verleden deelwoord een *u* hadden:

bergan – *barg* – *burgun* – *giborgan* 'bergen'

bindan – *band* – *bundun* – *gibundan* 'binden'.

In het Middelnederlands blijkt het onderscheid tussen de klinkers van het verleden deelwoord weggevallen te zijn:

bergen – *barg* – *borgen* – *geborgen*

binden – *bant* – *bonden* – *gebonden*.

En in het Nieuwnederlands werd de klinker van de tweede categorie gelijk aan die van de derde en vierde:

bergen – borg – borgen – geborgen

binden – bond – bonden – gebonden

In het dialekt van Wijhe is het klinkerverschil tussen de verleden deelwoorden zoals dat in het Oudsaksisch bestond, nog steeds aanwezig. Wel is de klinker van de verleden tijd dezelfde geworden als die van het verleden deelwoord. Zo zijn er werkwoorden ontstaan die in verleden tijd en verleden deelwoord een *u*-klank hebben en werkwoorden met een *ö* in deze categorieën: *dwingen* 'dwingen' – *dwingt* (zoals bij de bespreking van de persoonsvormen al gezegd is, hebben de werkwoorden van de derde klasse der sterke werkwoorden geen klinkerwisseling in de 3e persoon enk. o.t.t. en dus de uitgang *-t*) – *dwung* – *dwungen* – *edwungen* staat naast *träffen* 'treffen' – *träft* – *tröf* – *tröffen* – *etröffen*.

Als *dwingen* gaan de werkwoorden *klimmen* 'klimmen', *krimpen* 'krimpen', *drinken* 'drinken', *slinken* 'slinken', *zinken* 'zinken', *wringen* 'wringen', *spinnen* 'spinnen', *binnen* 'binden' en *beginnen* 'beginnen'. Tijdens de enquête werd van dit laatste werkwoord een 3e pers. o.v.t. op *-t* opgegeven: *begunt*. Bij navraag bleek dat die *-t* nu niet meer gezegd wordt.

Als *träffen* gaan *zwellen* 'zwellen' en *trekken* 'trekken'. Ook *schellen* 'schelden' hoort hierbij, dat naast de sterke 3e pers. enk. o.v.t. (op *-t*: *schöld*) ook een zwakke heeft, nl. *schellen*. *Helpen* heeft een afwijkende klinker in de verleden tijd: *heulp* – *heulpen* i.p.v. *hölp(en)*. Hierin komt het overeen met de werkwoorden van klasse 2. Het verleden deelwoord van dit werkwoord luidt *ehölpen*.

De werkwoorden *zwärven* 'zwerfen', *stärven* 'sterven' en *bā(r)sen* 'barsten' zijn bijna helemaal zwak geworden, alleen het verleden deelwoord is nog sterk, resp. *ezwörven*, *estörven* en *ebā(r)sen* (het laatste met een van deze klasse afwijkende klinker).

Worden 'worden' hoorde oorspronkelijk ook in deze klasse thuis, maar is bijna geheel zwak geworden en heeft in alle categorieën dezelfde klinker: *wort* – *worden* – *worden* – *eworden*.

Klasse 4

In het Oudsaksisch hadden de werkwoorden van deze klasse een klinkerwisseling als in *neman* – *nam* – *nāmun* – *ginoman* 'nemen'. In het Middelnederlands werd dat *nemen* – *nam* – *namen* – *genomen*, en zo is het in het Nieuwnederlands gebleven. In het dialekt van Wijhe gaat dit werkwoord als volgt: *nemmen* 'nemen' – *nempt* – *nam* – *namen* – *enömmen*. De vorm *nempt* wordt nu niet meer gehoord, men zegt *nemp*, met een *-p* die op te vatten is als 'overgangsklank': hieraan kun je zien dat er ooit een *-t* gestaan heeft.

Andere werkwoorden van deze klasse hebben in de 3e pers. enk. o.t.t. een vorm van klinkerwisseling, nl. verkorting van de klinker: *spreken* 'spreken' – *sprek* –

sprak – *spraken* – *espröken*, maar omdat *nemmen* al een korte klinker heeft, kan hier uiteraard geen verkorting meer optreden.

Als *spröken* gaan ook *bröken* 'breken' en *stöken* 'steken'. Het laatste werkwoord had ten tijde van de enquête naast de 'regelmatige' verleden tijdvormen *stak* – *staken* ook *steuk* – *steuken* (vgl. klasse 2). De vormen met *eu* worden echter nu niet meer gebruikt. Het werkwoord *scheren* 'scheren': *scheert* – *scheurl/scheren* – *scheuren/scheren* – *escheuren* kent zwakke en sterke vormen naast elkaar; in de sterke vormen van de verleden tijd lijkt dit werkwoord zich aangesloten te hebben bij de werkwoorden uit klasse 2. *Stölen* 'stelen' is vrijwel helemaal zwak geworden, alleen het verleden deelwoord is nog sterk: *estölen*.

Kommen 'komen' *kump* – *kwam* – *kwammen* – *ekommen* heeft een *w* in de verleden tijd (evenals in het Nederlands), die historisch te verklaren is (Van Bree 1987: 213). De 3e pers. enk. o.t.t. heeft een klinker die t.o.v. de stamklinker gepalataliseerd is en tevens een graad verhoogd. De *p* van *kump* is, evenals de *-p* van *nemp* (z.d.), op te vatten als 'overgangsklank'. De klinker van infinitief en verleden deelwoord wijkt eveneens af van die van de overige werkwoorden in deze klasse. De korte *a* in het meervoud van de verleden tijd is mogelijk tamelijk recent: men hoort tegenwoordig ook bij *nemmen* de verleden tijdvorm *nammen* i.p.v. *namen*. De laatste werd door de informanten van de enquête opgegeven.

Klasse 5

Het oudsaksische werkwoord *geban* – *gaf* – *gābum* – *gigeban* 'geven' is een voorbeeld van een werkwoord van deze klasse. In het Middelnederlands en Nieuwnederlands is het *geven* – *gaf* – *gaven* – *gegeven* geworden.

In het dialect van Wijhe horen bij deze klasse: *èten* 'eten' – *et* – *at* – *aten* – *egèten* (*egèten* heeft eigenlijk een dubbel voorvoegsel: *e-ge-* (Schönfeld 1970: 160)), *vrèten* 'vreten', *vergèten* 'vergeten' (alle drie met verkorting van de klinker in de 3e pers. enk. o.t.t.) en *liggen* 'liggen' (dat in de 3e pers. enk. o.t.t. klinkerwisseling noch *-t* heeft: *hee lig*). Een enkele zwakke vorm heeft *lèzen* 'lezen': *les* – *las/lèzen* – *lazen* – *elèzen*. *Genezen* 'genezen' heeft naast sterke, ook zwakke vormen: *geneest* – *genas/genezen* – *genazen/genezen* – *genezen*. Ook *wègen* 'wegen': *weg* – *weug/wègen* – *weugen/wègen* – *ewögen* heeft zwakke en sterke vormen, waarvan de sterke verleden tijdvormen en het verleden deelwoord zich hebben aangesloten bij de werkwoorden uit klasse 2. *Bewègen* 'bewegen' is nog wel helemaal sterk: *beweg* – *beweug* – *beweugen* – *bewögen*. Ook van dit werkwoord hebben de verleden tijd en het verleden deelwoord zich aangesloten bij klasse 2.

Mèten 'meten' hoorde oorspronkelijk eveneens bij deze klasse, maar in het dialect van Wijhe zien we daar zo goed als niets meer van: slechts de 3e pers. enk. o.t.t. heeft nog de klinker van deze klasse: (*hee*) *met*. Het verleden deelwoord luidt *emöten*, met de klinker van klasse 2 en 4, terwijl de verleden tijdvormen zich bij het verleden deelwoord hebben aangesloten: *mööten* – *möten*. Dit werkwoord heeft

naast de sterke verleden tijdvormen in zowel enkel- als meervoud ook een zwakke: *mèten*. *Bidden* 'bidden' is inmiddels helemaal zwak geworden : ten tijde van de enquête gaf men nog als verleden deelwoord *ebeden* op; thans hoort men daarvoor *ebid*.

Zie:n 'zien' – *zut* – *zag* – *zāgen* – *ezeen* heeft een afwijkende klinker in de 3e persoon enk. o.t.t.: deze klinker is een graad verlaagd, gerond en verkort (voor de -t: zie de bespreking van de persoonsvormen hierboven). Het meervoud van de verleden tijd heeft eveneens een afwijkende klinker, nl. *āā* i.p.v. *aa*.

Het werkwoord *wèèn* 'zijn' heeft onregelmatige vormen: *ik bin* – *iej bint* – *hee is* – *wie, ule, zie bint* – *ik wāār/wazze* – *iej wāren* – *hee was* – *wie, ule, zie wāren* – *ewes*.

Klasse 6

Deze klasse had in het Oudsaksisch de klinkerwisseling *a – o: – o: – a*: *faran* 'varen' – *fo:r* – *fo:rum* – *gifaran*. In Middelnederlands en Nieuwnederlands is dat *varen* – *voer* – *voeren* – *gevaren* geworden.

In het dialekt van Wijhe horen bij deze klasse de werkwoorden *slaon* 'slaan' – *slöt* (met een -t die niet wordt weggelaten, zie hierboven bij de bespreking van de persoonsvormen) – *sleug* – *sleugen* – *eslāgen* – *drāgen* 'dragen' – *drāg* – *dreug* – *dreugen* – *edrāgen*. De klinker in de verleden tijdvormen heeft zich aangepast aan de verleden tijdvormen uit klasse 2; zelfs de klinker van de 3e pers. enk. van het ww. *slaon* is dezelfde als die van de 3e pers. enk. o.t.t. van klasse 2.

Oorspronkelijk reduplicerende werkwoorden

In het Gotisch bestonden zgn. reduplicerende werkwoorden, die echter in het Westgermaans alleen nog een vorm van ablaut (klinkerwisseling) laten zien (Van Bree 1977: 323 e.v.). Enkele voorbeelden:

slapen

gotisch	<i>sle:pan</i> – <i>sāisle:p</i> – <i>sāisle:pum</i> – <i>sle.pans</i>
oudsaksisch	<i>slāpan</i> – <i>sle:p</i> – <i>sle:pum</i> – <i>gislāpan</i>
middelnederl.	<i>slapen</i> – <i>sliep</i> – <i>sliepen</i> – <i>geslapen</i>

lopen

gotisch	<i>hlāupan</i> – <i>haihlāup</i> – <i>haihlāupum</i> – <i>hlāupans</i>
oudsaksisch	<i>hlōpan</i> – <i>hliop</i> – <i>hliopum</i> – <i>gihlōpan</i>
middelnederl.	<i>lopen</i> – <i>liep</i> – <i>liepen</i> – <i>gelopen</i>

In het dialekt van Wijhe hebben dergelijke werkwoorden steeds een verleden tijd met *eu* en in de 3e pers. enk. o.t.t. een *ō*, terwijl het verleden deelwoord dezelfde

klinker heeft als de infinitief: *stoten* 'stoten' – *stöt* – *steut* – *steuten* – *estoten*, *lopen* 'lopen' – *löp* – *leup* – *leupen* – *elopen*, *hollen* 'houden' – *hölt* (de *-t* hoort bij de stam als men onderliggend *holden* aanneemt, evenals de *-d* van *heuld*) – *heuld* – *heulen* – *ehollen*, zo ook *laoten* 'laten', *slaopen* 'slapen' en *blaozen* 'blazen'.

Vallen 'vallen' heeft een *-t* in de 3e pers. enk. o.t.t. (zie bij de bespreking van de persoonsvormen); in de 3e pers. enk. o.v.t. komt naast (*hee*) *veul* ook *viel* voor.

Van *braon* 'braden' (met een 3e pers. enk. o.t.t. op *-t* (zie bij de bespreking van de persoonsvormen)), *öpvollen* 'opvouwen' en *hangen* 'hangen' is de verleden tijd zwak geworden, maar het verleden deelwoord is sterk gebleven.

Het oorspronkelijk zwakke werkwoord *vraogen* 'vragen' is grotendeels sterk geworden en heeft zich aangepast aan de werkwoorden uit deze klasse: *vrög* – *vreug* – *vreugen* – *evraogd/evraogen*.

Onregelmatige werkwoorden

Hieronder volgt een opsomming van werkwoorden die in bepaalde vormen onregelmatigheden laten zien, of 'helemaal' onregelmatig zijn.

Vègen 'vegen', *óprannnen* en *waogen* 'wagen' zijn zwakke werkwoorden, maar hebben in de 3e pers. enk. o.t.t. klinkerwisseling, resp. (*hee*) *veg*, *bránt* (zie voor de *-t* hierboven, bij de bespreking van de persoonsvormen) en *wög*.

Vrijwel helemaal onregelmatig zijn:

brenge 'brengen' – *brengt* – *brach* – *brachen* – *ebrach*

denke 'denken' – *denkt* – *dach* – *dachen* – *edach*

doon 'doen' – *dut* – *deud/deed* – *deuden/deden* – *edaon*

kopen 'kopen' – *köch* – *köch/kopen* – *köchen/kopen* – *eköch*

zeuken/zuu:ken 'zoeken' – *zöch* – *zöch/zeuken/zuu:ken* – *zöchen/zeuken/zuu:ken* – *ezöch*

gaon 'gaan' – *geet* – *gunk* – *gungen* – *egaon*

staon 'staan' – *steet* – *stund* – *stunnen* – *estaon*

zegge 'zeggen' – *zeg* – *zèè* – *zeien* – *ezeg*

legge 'leggen' – *leg* – *lèè/lei/leggen* – *lèden/leien/leggen* – *eleg*

mutte 'moeten' – (*ik*) *mudde/mut* – (*hee*) *mut* – *mós* – *móssen* – *emut*

hebbe 'hebben' – *hef* – *had* – *hadden* – *ehad*.

De persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden

Het dialect van Wijhe heeft de volgende persoonlijke voornaamwoorden:

ik 'ik', onbeklemtoond *k*: *Ik komme dalijk* 'dadelijk', *Dät doe'k tammee wel effen* 'straks wel even';

iej 'jij', onbeklemtoond *j*: *Iej kunt koffie of thee kriegen*, *Dät hej' slok ebreid* 'los gebreid'. In Wijhe kent men geen aparte beleefdheidsvorm, vergelijkbaar met het Nederlandse 'U';

hee 'hij', onbeklemtoond *e*: *Hee zèè dät e deur 'n adder ebeten was* 'Hij zei dat hij door een adder gebeten was';

zie of *zee* (*zee* is de oudere vorm) 'zij', onbeklemtoond *ze*: *Zee hef toch zukke roewe handen* 'Zij heeft toch zulke ruwe handen', *Zie strik 't goed dät ze gisteren ewassen hef* 'Zij strijkt de kleren die ze gisteren gewassen heeft';

wie of *wule* (*wule* is de oudere vorm) 'wij', onbeklemtoond *w*: *Wie/wule holt brulftie op de dèle* 'Wij houden bruiloft op de deel', *Die mótte hew' van 't zommer eköch* 'Die zeug hebben we deze zomer gekocht';

ule 'jullie', een onbeklemtoonde vorm bestaat hier niet van: *Heb ule de rèkel zien an kommen stappen deur die plassen règenwater?* 'Hebben jullie de reu aan zien komen stappen door die plassen regenwater?';

zie, *zee* of *zule* (*zule* is de oudere vorm) 'zij', onbeklemtoond *ze*: *Zie/zule nuumt 'm de Titte mar van zien van heet e Schurink* 'Ze noemen hem de Titte maar zijn familienaam is Schurink', *Nao lange speuren kónnen ze de kerel griepen* 'Na lang speuren konden ze de kerel grijpen'.

De objectvormen zijn:

mie(n) 'mij': *'t Is mie kaatje egaal* 'Het maakt mij niet uit', *In 't veurbiegaan knikken ze mien toe* 'In het voorbijgaan knikte zij me toe';

oe 'jou': *Kan 'k oe èèm sprèken?* 'Kan ik je even spreken?';

em, *'m* 'hem': *Kiek 'm 's slàkkeren* 'smullen';

heur, *'r* 'haar': *De wóllen dásse weien heur um de scholders* 'De wollen sjaal wapperde om haar schouders';

ons 'ons': *Dät mut mar onder ons blieven* 'onder ons blijven';

ule 'jullie': *Dät he'k ule toch ezeg?* 'dat heb ik jullie toch gezegd?'

ze/hun 'hen', 'hun': *Ik heb ze ezeen* 'gezien', *Ik heb 't hun ezeg*.

Tot slot enkele zinnen met de bezittelijke voornaamwoorden:

Mien buurman zol 't wel 's edaon kunnen hebben 'Mijn buurman zou het wel eens gedaan kunnen hebben';

Ik neuge oew ome niet uut 'Ik nodig je oom niet uit';

Hee hef zien tied verzuumd 'is te laat gekomen';

Zie hef veur heur dochtertien nije leersies eköch 'Zij heeft voor haar dochtertje nieuwe laarsjes gekocht';

Onze burenen hebt 'n hele koppel wichter 'een hele koppel kinderen';

Hej' wel ezeen dät ule hond met de snoete in de suker ezeten hef? 'Heb je wel gezien dat jullie hond met zijn snuit in de suiker heeft gezeten?';

Hej' hun huus al ezeen? 'gezien'.

Literatuur

BLOEMHOFF, H.

1991 *Fonologie en morfologie van het Stellingwerfs: een toetsing van de natuurlijke generatieve fonologie.* Groningen.

BOOIJ, G.E.

1981 *Generatieve fonologie van het Nederlands.* Utrecht/Antwerpen.

BREE, C. VAN

1977 *Leerboek voor de historische grammatica van het Nederlands.* Groningen.

1987 *Historische Grammatica van het Nederlands.* Dordrecht.

BRINK-VAN DE VELDE, H.M.

1988 *Het werkwoord in het dialect van Zwartsluis.* Ongepubl. M.O.-B scriptie Noordelijke Hogeschool Leeuwarden.

BROEKHUYSEN, J.

1950 *Studies over het dialect van Zelhem in de graafschap Zutfen.* Groningen, Djakarta.

BRUSSAARD-DE VRIES, N.

1987 *Ik zegge et oe. Een beschrijving van het sterke werkwoord in het dialect van Staphorst.* Ongepubl. M.O.-B scriptie COCMA Utrecht.

ENTJES, H.

1970 *Die Mundart des Dorfes Vriezenveen in der Niederländischen Provinz Overijssel.* Groningen.

GALLEE, J.H.

1891 *Altsächsische Grammatik. Erste Hälfte. Laut- und Flexionslehre.* Halle/Leiden.

KLUGE, F.

1975 *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache.* Berlin-New York²¹

LOEY, A. VAN,

1970 *Schönfelds Historische Grammatica van het Nederlands.* Zutphen².

LÜBBEN, A.

1979 (1888) *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch.* Darmstadt.

NIJEN TWILHAAR, J.

1990 *Generatieve fonologie en de studie van Oostnederlandse dialecten.* Amsterdam.

SASSEN, A.

1953 *Het Drents van Ruinen.* Assen.

VRIES, J. DE

1971 *Nederlands etymologisch woordenboek.* Leiden.

Avereest
Bathmen
Blankenham
Blokzijl
Dalfsen
Deventer
Diepenveen
Genemuiden
Giethoorn
Grafhorst
Gramsbergen
den Ham
Hardenberg (Stad)
Hardenberg (Ambt)
Hasselt
Heino
Hellendoorn
Holten
IJsselmuiden
Kampen
Kamperveen
Kuinre
Nieuwleusen
Oldemarkt
Olst
Ommen (Stad)
Ommen (Ambt)
Raalte
Staphorst
Steenwijk
Steenwijkerwold
Vollenhove (Stad)
Vollenhove (Ambt)
Wanneperveen
Wijhe
Wilsum
Zalk en Veecaten
Zwolle
Zwollerkerspel

